

หยาดเพชร หยาดธรรม
ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

หยาดเพชร หยาดธรรม ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย

จิตรกร ตั้งเกษมสุข
ธรรมเกียรติ กั่นอริ

กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ

ร่วมกับ

กองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

หยาดเพชร หยาดธรรม : ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย

๑ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

ภาพจิตรกรรมปก อาจารย์ปัญญา วิจินธนสาร

พิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม ๒๕๔๑

จำนวนพิมพ์ ๕๑,๐๐๐ เล่ม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 974-268-6793

๓๗/๐.๑๑ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

พ - ท หยาดเพชร หยาดธรรม : ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย. --

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑.

๑๒๘ หน้า : ๒๑ ซม.

ISBN : 974-268-6793

๑. พุทธศาสนากับการศึกษา. ๒. ชื่อเรื่อง

ธรรมทาน
เนื่องในมงคลวารอายุครบ ๖๐ ปี
พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๒ มกราคม ๒๕๕๒

ขอให้กุศลจริยาในการเผยแพร่ธรรมครั้งนี้
จงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้สัมมาทัศนะและสัมมาปฏิบัติเจริญแพร่หลาย
เพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน ตลอดกาลนาน

อนุโมทนา

การที่โลกจะมีสันติภาพ และมวลมนุษย์จะอยู่กันโดยมีสันติสุขอย่างแท้จริงและยั่งยืนนั้น มาตรการยับยั้งควบคุมทางการเมือง การปกครอง และกติกาสังคม เช่น กฎหมาย และระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่จัดตั้งหรือกำหนดวางจากภายนอกเท่านั้น ย่อมไม่เพียงพอ คุณสมบัติ เช่น ความมีวินัย ความมีน้ำใจ ความไม่ตี ความรับผิดชอบ ความมีสุขภาพจิตดี ความมีเมตตากรุณา ความมีปัญญารู้จักเหตุผล เป็นต้น ที่มีอยู่ในตัวคนต่างหาก ที่จะพื้นฐานรองรับให้มาตรการและการอบที่จัดวางไว้นั้นมีผลเป็นจริง และเป็นหลักประกันในการรักษาสันติภาพและเสริมสร้างสันติสุขได้อย่างมั่นใจ

คุณสมบัติเช่นว่านั้น มิใช่จะเกิดขึ้นได้เองลอยๆ แต่จะต้องฝึกฝนอบรมทำให้มีขึ้นมา โดยส่งเสริมให้คนพัฒนาตนด้วยการศึกษา ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นหลักประกันแห่งสันติภาพและเป็นเครื่องเสริมสร้างสันติสุขที่แท้จริงและยั่งยืน

คณะกรรมการกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) มีความตั้งใจแน่วแน่ ที่จะดำเนินงานส่งเสริมการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ในด้านต่างๆ ที่จะชักนำให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงาม และให้สังคมดำรงอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ดังที่ได้กำหนดไว้เป็นวัตถุประสงค์ของกองทุนนั้น

บัดนี้ เลขาธิการสภาสถาบันราชภัฏ แจ้งว่า ทางกองทุนฯ และกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ปรารภวาระอายุครบ ๖๐ ปี ของอาตมภาพ จะพิมพ์หนังสือที่ระลึก โดยถือโอกาสประมวลความรู้และวิทยาการทางพระพุทธศาสนา ที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนวิถีชีวิต

(๒)

ที่ถูกต้องดีงามของสังคมไทยและสังคมโลกต่อไป เฉพาะสำหรับวาระนี้
ได้เลือกที่จะพิมพ์หนังสือ ๓ เรื่อง คือ

๑. คำบรรยายธรรม ๓ รายการ ซึ่งจะแยกพิมพ์เป็น ๓ เล่ม
๒. หยาตเพชร หยาตธรรม : ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย

๑ เล่ม

๓. บรรณนิทัศน์ ที่สถาบันราชภัฏพระนคร จัดทำ ๑ เล่ม

ทั้งนี้ มีรายละเอียดปรากฏตามแผนงานที่คณะกรรมการได้
จัดวางไว้แล้ว

อาตมาภาพขออนุโมทนากุศลปณิธานของคณะกรรมการกองทุนฯ
และกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ที่ไม่ปรารถนาอย่างสม่ำเสมอมั่นคง
ที่จะเสริมสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยวิธทางการศึกษา ขออนุโมทนา
ท่านผู้ร่วมให้ข้อคิดความเห็นต่างๆ ที่หลากหลาย ขออนุโมทนาสถาบัน
ราชภัฏพระนครที่ได้จัดทำบรรณนิทัศน์ และขออนุโมทนาทุกท่านทั้งฝ่าย
บรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งที่ได้ริเริ่มและร่วมจัดทำและดำเนินการในด้าน
ต่างๆ ด้วยความเสียสละ มีฉันทะ และความสามัคคี อันทำให้งาน
ทั้งปวงลุล่วงสัมฤทธิ์ผล

ขอผลแห่งกุศลจริยาที่ได้ร่วมกันบำเพ็ญนี้ จงเป็นปัจจัยอันมี
กำลังที่จะส่งเสริมให้การศึกษาดังตั้งอยู่บนฐานแห่งสัมมาทัศนะ เจริญ
แพร่หลายแผ่ขยายออกไป เพื่อนำชีวิตและสังคมสู่สันติ อีสราภาพ
และความสุขที่แท้จริงและยั่งยืน สมดังมโนปณิธาน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๔ กันยายน ๒๕๔๑

คำนำ

การศึกษามีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาคุณภาพของคน ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช มหाराชา ที่ทรงกล่าวว่า "... นอกจากการศึกษาจะสอนให้คนเก่งแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะอบรมให้ดีพร้อมกันไปด้วย ประเทศของเราจึงจะได้คนที่มีคุณภาพ คือ ทั้งเก่ง ทั้งดี มาเป็นกำลังของบ้านเมือง ให้ความเก่งเป็นปัจจัยและพลังสำหรับการสร้างสรรค์ และให้ความดีเป็นปัจจัยเพื่อประคับประคองหนุนนำความเก่ง ให้เป็นไปในทางที่ถูกที่อ่านวยผลเป็นประโยชน์อันพึงประสงค์..." ในภาวะที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อย่างรวดเร็วตลอดเวลา และเป็นโลกแห่งการเรียนรู้ที่ไม่มียันสิ้นสุดนี้ การศึกษาจำเป็นจะต้องพัฒนาคนให้มีความเข้มแข็งทางปัญญา มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และสร้างความรู้ใหม่ได้ เพื่อที่จะสามารถดำเนินชีวิตและก้าวไปในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีความสุขมั่นคง โดยที่ยังคงรักษาความเป็นไทยไว้ได้ อีกทั้งอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์อย่างสันติสุข ดังนั้น เพื่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาอย่างแท้จริง จึงได้มีการระดมความคิดในลักษณะต่างๆ มากมาย ทั้งการประชุมสัมมนา การเผยแพร่บทความและข้อเขียนต่างๆ การผลิตสารคดี และอื่นๆ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นท่านหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการศึกษาและพัฒนาสังคม ผลงานอันมีอยู่มากมายของท่านได้เสนอแนวคิดที่เป็นสากลอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทั้งต่อปัจเจกชนและส่วนรวม ในวาระที่พระคุณเจ้ามีอายุครบ ๖๐ ปี ในวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๒ องค์การต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนจึงได้จัดทำโครงการ "การศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ" เพื่อเป็นการ

(๔)

แสดงมุทิตาจิตแด่พระคุณเจ้า กรมวิชาการได้ถือโอกาสนี้จัดพิมพ์ผลงาน
บางเรื่องของท่าน เผยแพร่ในสถานศึกษาและหน่วยงานต่างๆ

หนังสือเรื่อง **“หยาดเพชร หยาดธรรม : ภูมิปัญญาเพื่อการ
ศึกษาไทย”** เป็นการเลือกสรรสาระอันมีคุณค่าจากงานนิพนธ์ ๓๕ เรื่อง
ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นทัศนะอันลึกซึ้งของพระคุณเจ้า
ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตนของมนุษย์ และการพัฒนาการศึกษา โดย
ใช้พุทธธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนา โดยที่แก่นแท้ของ
พระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาปัญญา บุคคลใดตั้งใจศึกษาและฝึกฝน
ตนตามหลักธรรมคำสอนก็จะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจชีวิต เข้าใจความเป็นไป
ของโลก รู้จักดำรงตนให้เกิดความสงบสุข พุทธธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความ
สัมพันธ์กับการศึกษา และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ
ของมนุษย์ โดยเฉพาะการแก้ปัญหาการศึกษาของชาติได้เป็นอย่างดี

กรมวิชาการหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ ทั้งการ
พัฒนาตนเองและพัฒนางานในส่วนที่เกี่ยวข้อง กรมวิชาการขอกราบ
ขอบพระคุณพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง
และขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

(นายพยุงศักดิ์ จันทรสุรินทร์)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๑

คำนำกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) นามเดิม ประยูร อารยางกูร เกิดเมื่อ ๑๒ มกราคม ๒๔๔๑ ที่อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี บรรพชาเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๕๔ สอบเปรียญธรรม ๔ ประโยค ได้ขณะเป็นสามเณร จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ให้อุปสมบทในฐานะนาคหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๐๔ สอบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยม อันดับ ๑) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ ๒๕๐๕ และได้สอบวิชาชุดครู พ.ม. เมื่อ ๒๕๐๖ ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันการศึกษา ๑๐ สถาบัน รวม ๑๑ ปริญญาทั้งในประเทศและต่างประเทศ เคยดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วม ๑๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๗ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๙ ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระบือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ได้รับรางวัลและการประกาศเกียรติคุณเป็นอันมากทั้งในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา วงการศึกษา วัฒนธรรม และการศึกษาเพื่อสันติภาพของโลก

บนเส้นทางชีวิตของพระคุณเจ้าพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) จากเด็กชายประยูร อารยางกูร ที่รูปร่างค่อนข้างจะบอบบาง ซี่ไรค มีอุปนิสัยขี้สงสัยเกิด นุ่มนวล ประณีต รักงานช่าง และมีจิตใจที่อ่อนโยนเป็นกุศล จากครอบครัวที่มีฐานะปานกลางของอำเภอศรีประจันต์ มีพ่อเป็นผู้ที่สนใจใฝ่ธรรม ส่งเสริมในแนวทางที่ลูกมีใจรักและศรัทธา

(๖)

และได้บวชเรียนให้ตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี ด้วยความขยันหมั่นเพียรและศรัทธาในพระพุทธศาสนา เส้นทางในชีวิตบรรพชิตจึงเรียบง่าย นุ่มนวล สงาม และสงบ ประสบความสำเร็จอย่างน่าพิศวง จากการทำงานหนักทั้งในการศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เป็นบทพิสูจน์ให้เห็นชัดถึงสัจธรรมที่ว่า **“ความเพียรอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น”** และคำพังเพยที่ว่า **“ฝนทั่งให้เป็นเข็ม”**

จากประวัติชีวิตย่อมแสดงให้เห็นความเป็น **“คนที่ไม่ได้ยากยิ่ง”** ที่จะประสบความสำเร็จได้สูงสุด เป็นสามเณรเปรียญธรรม ๔ ประโยค เป็นพุทธศาสนบดินทบัณฑิตชั้นยอดเยี่ยมแสดงถึงความรู้ความคิดที่ปราดเปรื่องแตกฉาน มีความเพียรพยายามที่ถูกต้องเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาเล่าเรียนที่ควรเป็นแบบอย่างที่น่าศึกษา สองปีหลังจากจบการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หรือหนึ่งปีหลังจากสอบวิชาชุดครู พ.ม. ก็ได้ทำงานในตำแหน่งรองเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยต่อเนื่องมาอีกกว่า ๑๐ ปี เพราะประสบการณ์ในการเป็นผู้บริหารสถานบันการศึกษาสงฆ์ที่ยาวนาน และอยู่ในช่วงของการบุกเบิกวางรากฐานและการแก้ปัญหาหนักหนาสาหัสประการ เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าและความเป็นปึกแผ่นให้แก่สถาบัน ซึ่งสืบทอดต่อเนื่องมาเป็นมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจนปัจจุบันนี้ ท่านจึงเป็น **“หนึ่งในครูที่มีค่าอย่างยิ่งในวงการสงฆ์ไทย”**

เส้นทางที่ต้องเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของสงฆ์ อันเริ่มก้าวเข้าสู่ยุคสมัยที่ต้องคำนึงถึงปัญหาสังคมของบ้านเมืองและของโลกมากขึ้น การผสมผสานความคิดฝ่ายเปรียญธรรมดั้งเดิม ให้เข้ากับการศึกษาวิชาการทางโลกและการเปลี่ยนแปลงในสังคม เพื่อให้หลักสูตรการศึกษาทางพุทธศาสนามีคุณค่า มีความงดงาม เหมาะสม และ

กลมกลืนกับยุคสมัย เป็นความรับผิดชอบและความจำเป็นที่ส่งเสริมให้ต้องทำงานหนักยิ่งขึ้น ต้องไม่รู้ ใฝ่ศึกษา และแสวงหาแนวทางที่ถูกต้อง เหมาะสม และมีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา และคงมีส่วนสำคัญที่หล่อหลอมให้ต้องทำงานหนักอย่างยิ่ง ต้องใคร่ครวญครุ่นคิด ทั้งลุ่มลึกและกว้างไกลในศาสตร์ต่างๆ จนมีความรู้แจ้งในปัญหาต่างๆ ได้อย่างอัศจรรย์

จากความสำเร็จของสถาบันที่ท่านมีส่วนร่วมรับผิดชอบและวางรากฐานในตำแหน่งรองเลขาธิการมหาวิทยาลัย

จากการเป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์

จากการบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ

จากการอภิปรายร่วมกับนักคิด นักวิชาการในวงการต่างๆ

จากการที่ได้รับเชิญจากสถาบันการศึกษาและองค์กรต่างๆ ในต่างประเทศให้ไปปาฐกถาธรรม

จากการแสดงทัศนะต่อปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างตรงไปตรงมา

ด้วยเหตุ ด้วยผล ด้วยความรอบคอบ รัดกุมที่เปี่ยมไปด้วยสาระในแนวทางที่เป็นกลาง

ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ เป็นมัชฌิมา และมีเมตตาต่อทุกฝ่าย

ได้มีส่วนในการทำให้เกิดแสงสว่างแห่งปัญญา

ในการมองปัญหาได้อย่างแจ่มแจ้ง

จนนำไปสู่การยุติปัญหาและข้อโต้แย้ง

ปรับปรียากาศในสังคมจากความขัดแย้ง รุนแรง ร้อนระอุ

เป็นเย็นสงบ

ดังที่ได้เคยปรากฏและทราบกันอยู่แล้วหลายครั้ง

จากหนังสือตำราต่างๆ ที่ได้นิพนธ์ไว้มากมายจนแทบไม่น่าเชื่อ
 ทั้งหมดที่ถือเป็นตำราแม่บทที่ใช้อ้างอิงได้ในวงการพุทธศาสนาเช่น หนังสือ
“พุทธธรรม” ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น **“เพชรน้ำเอก”** ของวงการ
 พุทธศาสนาของโลกที่เต็มไปด้วยเนื้อหาที่มีคุณค่ายิ่งและยากยิ่งที่จะ
 ร้อยกรองได้ จากหนังสือเล่มนี้แสดงถึงสภาวะของการใช้ความพากเพียร
 อย่างยิ่ง การมีศรัทธาอย่างแก่กล้า มีพื้นฐานที่หนักแน่นเหมาะสม มีการ
 วางแผนการเขียนอย่างรอบคอบ รัดกุม ความอดทน ทำงานหนัก
 ความมีวินัยที่จะทำตามแผน การสู้งาน และความเพียรพยายามอย่างยิ่ง
 เพื่อให้งานที่ยากยิ่งนี้สำเร็จได้

นอกจากนี้ยังมีหนังสืออื่นอีกรวม ๒๐๐ เล่ม และมีปาฐกถา-
 ธรรมอีกมากมายที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ทั้งโดยการอ่าน
 การฟังธรรมบรรยาย และการฟังเทปบันทึกเสียง หนังสือจำนวนมากได้
 รับการพิมพ์เผยแพร่เล่มละหลายๆ ครั้ง ตามความเหมาะสม และมี
 หลายเล่มได้มีการพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาต่างประเทศ เฉพาะหนังสือ
 ธรรมานุชีวิตมีการพิมพ์กว่า ๒๐๐ ครั้ง และมีทั้งภาษาไทยและภาษา
 อังกฤษ เพราะผลงานที่มีคุณค่ายิ่งดังที่กล่าวโดยสรุปนี้และเพราะเป็น
“พระผู้ให้ ผู้มีเมตตาคุณสูง” ยึดแนวมัชฌิมาปฏิบัติในการมองและ
 วิเคราะห์ปัญหา มีโยนิโสมนสิการที่เฉียบคม มีความเป็นกัลยาณมิตรกับ
 คนทั้งหลาย และเป็นกัลยาณมิตรที่ให้อภัย แม้สุขภาพของพระองค์เจ้า
 จะไม่สู้แข็งแรงนัก แต่ก็ดูประหนึ่งว่า **“งานเป็นอิสตรีพิเศษ”** ตลอดเวลา
 กว่า ๔๗ ปีในเพศบรรพชิต ท่านได้อุทิศตนเพื่อประกาศพุทธธรรมเพื่อ
 เป็นแสงสว่างแก่มนุษยชาติ เพื่อจัดอภิชัย เพื่อการแก้ปัญหา เพื่อ
 ลดละกิเลสตัณหา เพื่อสามัคคีและเมตตาธรรม เพื่อความสุขสงบเย็นของ

ผู้รับ ของหมู่ชน และสังคมส่วนรวมทั้งในระดับชาติและประชาคมโลก
แนวทางในการปฏิบัติและจริยวัตรอันงดงาม เรียบง่ายของพระคุณเจ้าจึง
เป็นไปในเส้นทางของการให้การศึกษาเพื่อสันติภาพโดยแท้

จากความลุ่มลึกกว้างไกลในศาสตร์ต่างๆ ซึ่งครอบคลุมปัญหา
ทั้งหลาย และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ตลอดเส้นทางเดินของพระคุณเจ้า
นับแต่อดีตจวบจนถึงในปีนี้ ได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคม ข้อคิด ข้อปฏิบัติ
ที่เหมาะสมและมีคุณค่ายิ่งบนรากฐานของพุทธธรรม เช่น ปัญญา เป็น
แสงสว่าง เป็น **"หยาดเพชร หยาดธรรม"** เกิดประโยชน์มหาศาลแก่มนุษยชาติ
และได้มีผู้ถวายคำเรียกท่านว่าเป็นปราชญ์แห่งสยาม

ต้องถือว่าเป็นโชคดีของชาติไทยและของโลก ที่มีคนที่ทุ่มเทชีวิต
จิตใจศึกษาพุทธธรรมอย่างลึกซึ้งจริงจัง ทำงานหนักด้วยศรัทธาอย่าง
ต่อเนื่อง ไม่ท้อถอย ประพฤติปฏิบัติตนเป็น **"พุทธสาวกที่มีคุณค่าและ
หาได้ยากยิ่ง"** ที่ได้พากเพียรอย่างยิ่งในการปฏิบัติภารกิจเพื่อเผยแผ่
พุทธศาสนาที่ถูกต้องให้แก่มวลมนุษยชาติ จนได้รับรางวัลอันมีคุณค่า
และมีเกียรติยิ่งคือ **รางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพจากยูเนสโก** ซึ่งยืนยัน
ว่าผลงานของพระคุณเจ้าในการเผยแผ่พุทธธรรมได้รับการยอมรับในระดับ
โลก พระคุณเจ้าเองก็เป็นพระสงฆ์รูปแรกในโลกและเป็นคนไทยคนแรก
ในโลกที่ได้รับรางวัลนี้ และย่อมถือได้ว่าพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
นั้นเป็นคนสำคัญยิ่งคนหนึ่งของโลก ในการปฏิบัติงานอย่างจริงจังต่อเนื่อง
ตลอดมาเพื่อให้เกิดสันติภาพโดยใช้กระบวนการการศึกษา เป็นการ
ชี้ทางเลือกอันสำคัญและมีคุณค่ายิ่งให้แก่โลกอีกทางหนึ่งที่มีมนุษยชาติ
ควรแสวงหาแนวทางใช้การศึกษาเพื่อสร้างสันติภาพในโลก เพราะคุณค่า
ของผลงานที่ได้กระทำอย่างต่อเนื่องสม่าเสมอเป็นปกติของพระคุณเจ้า

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) จึงได้มีผู้ถวายปริญญาคุณวุฒิปันติศาสตรบัณฑิตจากสถาบันการศึกษาชั้นสูงถึงสิบแห่งทั้งในประเทศและต่างประเทศ และรางวัลอันมีเกียรติและน่าชื่นชมอีกเป็นอันมาก

ดังนั้นในโอกาสที่พระคุณเจ้าพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) มีอายุครบ ๕ รอบ จึงควรจะมีความหมายยิ่ง ทั้งในการประกาศเกียรติคุณ การเผยแพร่ผลงานอันมีคุณค่ายิ่งให้ปรากฏและเกิดประโยชน์อันไพศาลแก่คนทั้งหลาย ให้สมกับที่พระคุณเจ้าเป็นความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งมวล เพราะเป็นพระสงฆ์รูปแรกที่ได้รับรางวัลอันทรงเกียรติ และมีความหมายสำคัญยิ่งต่อมนุษยชาติคือ **“สันติภาพ”** การจัดกิจกรรมระหว่างวันที่ ๙-๑๑ มกราคม ๒๕๔๒ ทั้งที่หอประชุมพุทธมณฑลและหอประชุมวชิราวุธานุสรณ์ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับผลงานของพระคุณเจ้าทั้งเรื่องการศึกษาเพื่อสันติภาพ พุทธธรรม และข้อคิดอันมีสาระยิ่งในศาสตร์ต่างๆ โดยจัดทั้งในรูปของการปาฐกถา การอภิปราย และการเสวนา รวมทั้งการพิมพ์ผลงานส่วนหนึ่งเพื่อเผยแพร่

ในการจัดงานครั้งนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ร่วมดำเนินงานกับคณะกรรมการกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) อย่างใกล้ชิด ด้วยความมีคุณติของพระคุณเจ้าจึงได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีจากหน่วยงานทั้งหลายทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น จากกรมการศาสนาและกรมศิลปากรในการเอื้อเฟื้อสถานที่ จากสำนักงานสภาสถาบันราชภัฏและสถาบันราชภัฏสวนสุนันทาในการร่วมบริหารจัดการเพื่อจัดกิจกรรมทั้งปวง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจัดทำนิตยสาร และกรมวิชาการ

ในการจัดพิมพ์หนังสือออกเผยแพร่ นอกจากนั้นยังมีทั้งบุคคลและหน่วยงานอีกหลายแห่งที่มีอาจจะกล่าวนามไว้ในที่นี้ให้ครบถ้วนได้ จึงขอให้ถือเสมือนว่าพวกเราทั้งหลายทุกท่าน ทุกหน่วยงานล้วนมีส่วนที่ช่วยกันคนละเล็กละน้อยเพื่อให้งานนี้สำเร็จ เป็นการแสดงกตเวทิตาคุณแด่พุทธสาวกรูปหนึ่งคือ พระคุณเจ้าพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ได้ปฏิบัติงานเผยแผ่และสืบทอดพุทธศาสนาด้วยศรัทธาที่มุ่งมั่น พากเพียรต่อเนื่องสม่ำเสมอยิ่งนัก เกิดประโยชน์ เกิดคุณค่าแก่ประชาคมโลก จนปรากฏคุณค่าของพุทธธรรมจรจรายเป็นที่ยอมรับในระดับโลกว่า ผลงานทั้งข้อคิด ข้อเขียน และการปฏิบัติ เกิดประโยชน์ยิ่งในการสร้างสันติภาพให้แก่มวลมนุษยชาติ

ในนามของกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ ขอขอบพระคุณทุกท่าน ทุกหน่วยงานที่มีส่วนช่วยเหลือและเข้ามามีส่วนร่วมให้งานนี้สำเร็จ ขอกุศลกรรมทั้งปวงที่ท่านได้ร่วมสร้างจะมีผลส่งให้ดำเนินชีวิตและการงานโดยธรรมยิ่งขึ้น มีความเจริญก้าวหน้าทั้งเพื่อประโยชน์ตนและสังคม และพบความสุขที่โปร่งเบาตลอดไป และขอให้มีความกำลังใจ กำลังศรัทธาที่จะช่วยกันเผยแผ่ขยายผล เพื่อให้พุทธธรรมเป็นแนวทางในการสร้างสันติภาพให้กับสังคมมนุษย์ยิ่งขึ้นต่อไป

(ดร.นิเชต สุนทรพิทักษ์)

ประธานกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

สมาชิกวุฒิสภา

สารบัญ

อนุโมทนา.....	(๑)
คำนำกรมวิชาการ.....	(๓)
คำนำกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ	
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).....	(๕)
บทกล่าวนำ.....	๑
การศึกษากับการดำเนินชีวิต.....	๑๓
ความหมายของการศึกษา.....	๑๕
สาระสำคัญของการศึกษา.....	๑๗
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	๑๙
การศึกษากับการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์.....	๒๑
จิตสำนึกในการพัฒนาตนของมนุษย์.....	๒๓
ระบบบูรณาการแห่งการพัฒนาตนของมนุษย์.....	๒๔
การพัฒนามนุษย์ที่รอบด้าน.....	๒๖
จุดเริ่มของการศึกษา.....	๒๘
รุ่งอรุณของการศึกษา.....	๓๑
สาระของบัณฑิต.....	๓๔
ปัญหาพื้นฐานของการศึกษา.....	๓๖
การศึกษากับความสุข.....	๓๘
การศึกษากับการเข้าใจถึงความสุขที่แท้.....	๔๑
สรุปหน้าที่ของการศึกษา.....	๔๔

พระพุทธศาสนากับการศึกษา.....	๔๕
ธรรมวินัยกับการพัฒนามนุษย์.....	๔๘
พระรัตนตรัยกับการพัฒนามนุษย์.....	๔๙
อริยสัจสี่กับการพัฒนามนุษย์.....	๕๐
การศึกษาเพื่อสันติภาพ.....	๕๒
การศึกษาที่สมบูรณ์.....	๕๓
ความดี-ความชั่ว.....	๕๕
การศึกษากับการเปลี่ยนแปลง.....	๕๗
การศึกษากับเทคโนโลยี.....	๕๘
การศึกษากับเศรษฐศาสตร์.....	๖๑
การศึกษากับประชาธิปไตย.....	๖๓
การศึกษากับภารกิจทางวัฒนธรรม.....	๖๕
การศึกษากับการเผชิญหน้าทางวัฒนธรรม.....	๖๖
การศึกษากับการเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน อนาคต.....	๖๘
ความสำคัญของครูอาจารย์.....	๖๙
การศึกษากับการสร้างผู้นำรุ่นใหม่.....	๗๐
การพัฒนาการศึกษาที่ถูกต้อง.....	๗๒
จุดเน้นของการจัดการศึกษาในอนาคต.....	๗๔
การปฏิรูปการศึกษา.....	๗๖
พัฒนาคนกับพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.....	๗๘
จิตสำนึกในการศึกษา.....	๘๑
สื่อมวลชน.....	๘๒

การศึกษากันนิตินาสตร์ รัฐศาสตร์.....	๓๐
บรรณานุกรม.....	๓๔
ประวัติของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).....	๓๕
ประวัติกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ	
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).....	๑๐๔

บทกล่าวนำ

จำเดิมแต่ประเทศไทยได้จัดตั้งกระทรวงขึ้นทำหน้าที่จัดการศึกษาเป็นต้นมา การศึกษาของมรชาวาสก็เห็นห่างจากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาตามลำดับ แม้ว่าในระยะแรกจะเรียกชื่อกระทรวงที่ดูแลการจัดการศึกษาว่า “กระทรวงธรรมการ” แต่ในทางปฏิบัติ กระทรวงนี้ก็เกือบจะไม่ใส่ใจในการนำ “พุทธธรรม” อันประเสริฐมาเป็นหลักในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน หากหันไปนำแบบอย่างการจัดการศึกษามาจากตะวันตก โดยมองว่าแนวทางการจัดการศึกษาแบบไทยๆ ซึ่งแนบแน่นมากับพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งโบราณล้าสมัย ไม่ทันสมัยและไม่สอดคล้องกับการเร่งรัดพัฒนาบ้านเมืองให้ก้าวหน้าทันนานาอารยประเทศ แม้แต่อาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ซึ่งสถาปนาขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็จ้างตรงมาจากประเทศอังกฤษ อันนับถือกันว่าเป็นประเทศที่ศิวิไลซ์ยิ่งนักอยู่ในเวลานั้น

นิสัยการเอาอย่างการจัดการศึกษาจากตะวันตกได้รับการสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ยังผลให้ประเทศไทยเกือบจะสูญเสียแนวทางในการจัดการศึกษาของตนเอง การศึกษาและอ้างอิงความคิดและแบบอย่างของตะวันตก กลายเป็นเกณฑ์กำหนดความรู้ความคิดของนักการศึกษาไทยไปโดยอัตโนมัติ การจัดการศึกษาของประเทศไทยในช่วงหนึ่งร้อยปีมานี้ ล้วนกำกับดูแลโดยคนที่เรียนจบมาจากประเทศทางตะวันตก และนิยมนับถือแนวคิดและแนวทางของตะวันตก โดยลืมไปว่าเราเองก็มี “ปรัชญาแนวทางการศึกษา” อยู่อย่างอุดมสมบูรณ์

ชุมทรัพย์แห่งปรีชาญาณทางการศึกษาของประเทศไทยก็คือพุทธ-
 ธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาแต่
 โบราณกาลนั่นเอง แต่แล้วผู้นำทางการศึกษาของไทยก็พากันมองข้าม
 ชุมทรัพย์นี้ แม้ว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
 จะทรงห่วงถึง ให้หันมาสนใจนำคำสอนในพระพุทธศาสนามาเป็นหลัก
 ในการ จัดการศึกษาสำหรับคนไทย แต่แล้วผู้นำทางการศึกษาไทยก็ไม่ใส่ใจ
 ในข้อเสนอของพระองค์ท่าน โดยเห็นว่าคำสอนในพระพุทธศาสนาเหมาะ
 แต่จะนำไปใช้ในการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์เท่านั้น แม้แต่ชื่อ
 กระทรวงที่จัดการศึกษาถูกเปลี่ยนจาก “กระทรวงธรรมการ” มาเป็น
 “กระทรวงศึกษาธิการ” การศึกษากับการศาสนาก็ขาดสะบั้นจากกันแต่นั้นมา

ทราบจนเมื่อท่านพุทธทาสภิกขุแห่งสวนโมกขพลารามได้เพียร
 พุดและเขียน เพื่อชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการนำหลักธรรมคำสอนใน
 พระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา นักการศึกษาไทยจึง
 เริ่มหันมาให้ความสนใจ แต่ก็ยังอยู่ในวงแคบ ส่วนใหญ่ยังมุ่งมองไปยัง
 ตะวันตกอยู่เหมือนที่เป็นกันมาแต่ในอดีต ต่อเมื่อปรากฏความคิดและ
 งานเขียนอันลุ่มลึกของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ออกสู่สาธารณชน
 นักการศึกษาไทยจึงเริ่มต้นตัวหันมาสนใจพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็น
 ชุมทรัพย์แห่งปรีชาญาณทางการศึกษาของไทย จนเกิดเป็นกระแสทางเลือก
 ใหม่ในการจัดการศึกษาขึ้นในปัจจุบันนี้

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้อุทิศตนในการศึกษาและ
 ประมวลเนื้อหาสาระแห่งคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

ออกมาจากพระไตรปิฎกโดยตรง แล้วเรียบเรียงเนื้อหาขึ้นใหม่อย่างเป็นระบบในหนังสือชื่อ “พุทธธรรม” หนังสืออันทรงคุณค่าประดุจเพชรน้ำเอกแห่งวงการศึกษาศาสนาพุทธศาสนาเล่มนี้ พระคุณท่านได้ใช้เวลาศึกษาและเรียบเรียงนานกว่าสิบปี เมื่อได้รับการตีพิมพ์ออกสู่สายตาโลก ก็ได้รับการกล่าวขานสดุดีจากบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตน้อยใหญ่ว่าเป็นหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเล่มหนึ่งของโลกทีเดียว ถึงกับมีผู้กล่าวว่า วิสุทธิมรรค ซึ่งแต่งโดยพระพุทธโฆสาจารย์ เป็นงานนิพนธ์อันเลิศแห่งลังกาทวีปในครั้งกระโน้น ฉะนั้น พุทธธรรมก็มีคุณค่าปานๆ กันสำหรับบุคคลในสมัยปัจจุบัน ฉะนั้น

อนึ่ง ควรจะได้ตั้งข้อสังเกตไว้ตรงนี้ว่า นักการศึกษาไทยจำนวนไม่น้อยยังเข้าใจว่า เรื่องของศาสนา เป็นเรื่องของการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมเท่านั้น ทราูไม่ว่าเนื้อแท้ของพุทธศาสนาเป็นเรื่องของการส่งเสริมและพัฒนาปัญญาโดยแท้ ผู้ที่ศึกษาและฝึกฝนอบรมตนตามคำสอนของพุทธศาสนาจักเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจชีวิตและโลกอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง ดังที่พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า “ความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา นอกจากทำให้รู้เข้าใจตัวเองและพื้นฐานของสังคมไทยแล้ว ยังเชื่อมโยงออกไปให้เข้าใจสังคมและชีวิตจิตใจของชนชาติต่างๆ ในภาคตะวันออกได้ง่ายขึ้นด้วย ตลอดจนเป็นฐานเทียบเคียงให้เข้าใจสังคม และชีวิตจิตใจของตะวันตกที่ต่างออกไป พร้อมทั้งมองเห็นสายสัมพันธ์ทั้งด้านบวกและด้านลบที่เป็นเหตุปัจจัยกันอยู่ในอารยธรรมของมนุษยชาติ”

ปัจจุบันนี้ นักการศึกษาชั้นนำของไทยล้วนยอมรับโดยทั่วกันว่า พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) เป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่สามารถเสนอแนวทางปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาไทยจากทัศนะของพระพุทธศาสนาได้อย่างเป็นระบบ เห็นชัดทั้งในเรื่องความหมายของการศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษา ตลอดจนเนื้อหาสาระ และกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พระคุณเจ้ารูปนี้สามารถตรวจสอบและอัญเชิญพุทธพจน์จากพระบาลีออกมายืนยันทัศนะอันสุขุมลุ่มลึกของพระคุณท่านได้อย่างชัดเจน จนเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาโดยแท้ คงมิเป็นการเกินจริงหากจะกล่าวว่า พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) เป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาแต่เพียงรูปเดียวที่มีอยู่ในขณะนี้ สามารถทำให้เป็นที่ปรากฏแก่สายตาโลกว่า ปรัชญาทางการศึกษาที่จะยังประโยชน์สุขให้บังเกิดขึ้นแก่มวลมนุษยชาติ นั้นเมื่ออยู่อย่างพร้อมมูลในคำสอนของพระพุทธศาสนา

แท้ที่จริง พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้สนใจการศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธธรรมกับการศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๔ เมื่อยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระศรีวิสุทธิโมลี พระคุณเจ้าเริ่มแสดงทัศนะทางการศึกษาอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก ในอีกสามปีต่อมา กล่าวคือ ในวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๗ พระคุณท่านได้รับอาราธนาไปบรรยายเรื่อง "แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย" ในการประชุมทางวิชาการ ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พระคุณท่านก็รับอาราธนาไปบรรยายว่าด้วยแง่มุมต่างๆ ทางการศึกษามากขึ้นตามลำดับ คำบรรยายของพระคุณท่านได้รับการรวบรวมตีพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มครั้งแรก

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยใช้ชื่อหนังสือว่า “ปรัชญาการศึกษาไทย” ขณะนั้นพระคุณท่านดำรงสมณศักดิ์ที่พระราชาคณะ ในคำนำของหนังสือเล่มนี้เองที่พระคุณท่านได้ประกาศเจตนารมณ์ในอันที่จะอุทิศตนเพื่อการศึกษา และประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ ดังข้อความต่อไปนี้

“การศึกษาพระพุทธศาสนาเท่าที่มีอยู่ไม่ได้เตรียมบุคคลไว้ให้พร้อมที่จะทำหน้าที่ กล่าวคือ ไม่สามารถผลิตบุคคลที่รู้เข้าใจธรรมแจ่มแจ้งซาบซึ้งในคุณค่า และสามารถนำธรรมมาแสดงให้คนปัจจุบันยอมรับได้ทั่วไป ผู้ที่ไม่ใจจึงมีภาระในการแสวงหาและศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองมากกว่าที่ควร ครั้นเมื่อความสนใจในการศึกษาธรรมเกิดขึ้นแล้ว จะรอให้ตัวผู้ศึกษาเองเข้าถึงความหมายและคุณค่าอย่างพอเพียงเสียก่อน จึงจะเริ่มงานแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ก็ดูเหมือนว่าสภาวะของโลกปัจจุบันบีบให้รออยู่ไม่ได้ กลายเป็นว่า ทั้งที่ศึกษาอยู่ก็ต้องเป็นผู้แสดงไปด้วย...

สิ่งที่ผู้เขียนถือว่าสำคัญที่สุด ก็คือ ความเพียรพยายามในการกระทำนี้เกิดจากความมั่นใจที่เป็นแรงอยู่ภายในว่า เท่าที่สติปัญญาของตนพอจะหยั่งไปถึงและส่องนำให้เห็นได้ คำตอบขั้นสุดท้ายที่ครอบคลุมสำหรับปัญหามนุษย์ มีอยู่ในพระพุทธศาสนา หรือให้แน่ชัดลงไปอีกว่าในพุทธธรรม ด้วยเหตุนี้หลักธรรมจึงมีค่าควรแก่การศึกษา และควรแก่การที่จะพยายามนำมาแสดงให้เห็นทางใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาของมนุษย์...”

ส่วนมาจนถึงปัจจุบันนี้ เป็นเวลากว่าสองทศวรรษแล้วที่พระคุณท่าน ได้เพียรศึกษาและเพียรแสดงให้เห็นว่า “พุทธธรรม” สามารถนำมา ประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ในการ แก้ปัญหาการจัดการศึกษา พระคุณท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ โดยละเอียดในการแสดงปาฐกถาเรื่อง “การศึกษา : เครื่องมือพัฒนาที่ยัง ต้องพัฒนา” และปาฐกถาเรื่อง “การศึกษา : พัฒนาการหรือบูรณาการ” เรื่องแรกรวมพิมพ์อยู่ในหนังสือชื่อ “การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่ง ภูมิปัญญาไทย” ส่วนเรื่องที่สองรวมพิมพ์อยู่ในหนังสือชื่อ “เพื่อนอนาคต ของการศึกษาไทย” หนังสือสำคัญสองเล่มนี้พิมพ์เผยแพร่โดยคณะ ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ควรที่นักการศึกษาไทยยุคใหม่ จะได้อ่านหนังสือดังกล่าวโดยทั่วกัน เพราะเป็นปาฐกถาที่ประมวลทัศนะ ทางการศึกษา อันตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งพุทธธรรมไว้อย่างสมบูรณ์และเป็นระบบอย่างชัดเจน

บัดนี้ เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาโลกแล้วว่า พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) เป็นทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าต่อวงการการศึกษาของโลก ทัศนะ ทางการศึกษาของพระคุณท่านมิได้มีคุณค่าแต่เฉพาะวงการการศึกษาไทยของ คนไทย หากแผ่ไกลออกไปเพื่อคนทั้งโลก สมควรอย่างยิ่งแล้วที่ UNESCO จะน้อมถวายเป็นรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพแด่พระคุณท่าน เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ ในโอกาสที่เดินทางไปรับรางวัล ณ กรุงปารีส พระคุณท่านได้กล่าวย้ำต่อชาวโลกถึงแนวทางที่ถูกต้องในการ จัดการศึกษา ดังต่อไปนี้ :

“มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และจำเป็นจะต้องได้รับการฝึกฝน พัฒนาด้วยการศึกษา คักยภาพในการเป็นสัตว์ที่ฝึกได้และสามารถ กระทำการที่สร้างสรรค์นี้แหละ ที่เป็นพรพิเศษของความเป็นมนุษย์... การศึกษาที่เป็นกุศลและมีคุณภาพ จะฝึกฝนมนุษย์ให้พัฒนาความสามารถ มีใช้เพียงในการที่จะแสวงหาวัตถุมาเสพเท่านั้น แต่ให้เขาพัฒนา ความสามารถที่จะมีความสุขด้วย เมื่อเราเป็นคนที่มีความสุขง่ายขึ้น ความต้องการวัตถุมาเสพก็ลดน้อยลงไป ทำให้ทัศนคติในการแสวงหา ผลประโยชน์ส่วนตัวพลอยลดน้อยลงไปตาม คนที่มีความสุขอยู่ข้างใน แล้วก็จิตใจโน้มน้อมไปในทางที่จะช่วยให้คนอื่นมีความสุข ในเมื่อวัตถุ บำเรอบำรุงต่างๆ มีใช้เป็นช่องทางเดียวที่จะทำให้เขามีความสุข เขาก็ สามารถแบ่งปันวัตถุเหล่านั้นให้ผู้อื่นได้ ความสุขที่แต่ก่อนนี้เป็นแบบ แก่งแย่งช่วงชิง ก็เปลี่ยนเป็นความสุขแบบเผื่อแผ่และประสานกลมกลืน...

ความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้ต้องเริ่มที่ใจ ใจที่จะทำการเปลี่ยนแปลง นี้ได้สำเร็จก็คือจิตใจที่เข้าถึงความสงบ อิสราภาพ และความสุขภายใน หากเราหวังจะสถาปนาสันติภาพในโลกนี้ให้สำเร็จ เราจะต้องฝึกฝน พัฒนาตนเอง ให้สามารถประสบสันติสุขภายในและความสุขที่เป็นอิสระ ด้วยความหลุดพ้นจากความไม่ทะยานหาสิ่งเสพบำเรอสุข ความไม่แสวง อำนาจ และบรรดาทฤษฏีที่ก่อให้เกิดความแก่งแย่งและแบ่งแยกทั้งหลาย ภาระนี้จะสำเร็จได้ก็ต้องมีการฝึกฝนพัฒนาบุคคลซึ่งก็คือภารกิจของการศึกษา”

คำปราศรัยของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ต่อชาวโลกตั้ง ได้ยกมาให้พิจารณาข้างต้น คือคำสรุปสาระสำคัญของการจัดการศึกษา

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ทั้งในด้านอรรถและพยัญชนะ
หนักแน่นและชัดเจนยิ่งนัก ในรอบหนึ่งร้อยปีมานี้ยากนักที่จะหา
นักการศึกษาของไทยคนใดแสดงความรู้ลึกซึ้งทางการศึกษาได้ถึงเพียงนี้
เป็นความจริงตรงตามที่ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ ได้เคยตั้งข้อสังเกต
ไว้ว่า “ดิฉันคิดว่าในยุครัตนโกสินทร์นี้ หลังจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรสแล้ว ก็จะมีพระธรรมโกศาจารย์ คือท่าน
พุทธทาสภิกขุที่ได้นำพระธรรมคำสั่งสอนมาจัดให้เป็นระบบระเบียบและ
เสนอแนวคิดอันเฉียบคม และหลังจากพระธรรมโกศาจารย์แล้ว ดิฉัน
คิดว่าพระธรรมปิฎก... ได้มีคุณูปการต่อการรื้อปรับระบบการศึกษาไทย
ให้นักการศึกษาไทยที่กำลังมกมายอยู่กับทฤษฎีของตะวันตกนั้น ได้ตื่นขึ้น
รื้อปรับการศึกษาใหม่ แล้วจัดการศึกษาบนฐานของพระพุทธศาสนาและ
วัฒนธรรมไทย”

แต่ที่จริง พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) เองก็ได้เรียกร้องให้
คนไทยหันมาศึกษาพุทธธรรมอันเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาของเรา แล้ว
เลือกสรรสิ่งที่ดีงามซึ่งมีอยู่อย่างมากมายออกมาเสนอต่อชาวโลก โดย
พระคุณท่านได้ทำเป็นแบบอย่างให้เห็น จากการศึกษา พุทธธรรมอย่าง
แตกฉานลุ่มลึก รวมเข้ากับคามสนใจใฝ่รู้อันกว้างขวาง ทำให้พระคุณท่าน
มั่นใจว่าในพุทธธรรมมีคำตอบอยู่มากมาย ที่สามารถนำมาช่วยแก้ปัญหา
ของมนุษย์ในโลกโดยส่วนรวมได้ พระคุณท่านได้เสนอข้อคิดไว้ว่า :

“เราจะต้องคิดกันให้ชัด ถ้าพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญ
ของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยจะมีอะไรให้แก่ชาวโลก พระพุทธศาสนา
ก็ต้องมีเนื้อหาสาระที่เสริมเติมแก่อารยธรรมของโลกได้ เราจะต้องรู้เข้าใจ

หลักการของพระพุทธศาสนาให้เพียงพอที่จะตัดสินใจ เรามีความมั่นใจหรือไม่ในพระพุทธศาสนา คือความมั่นใจในธรรมของพระพุทธเจ้า เรามีญาณทัศนะในสังขารม มีความจริงอะไรที่จะเอามาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาของโลกบ้าง... ธรรมของพระพุทธศาสนาที่เป็นเนื้อหาสาระคือความจริงของธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าค้นพบนั้น สามารถเอามาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาสังคมปัจจุบันที่เขากำลังประสบอยู่ได้ผล ช่วยให้อารยธรรมของมนุษย์ก้าวรุดหน้าได้ต่อไป...

เวลานี้ จะต้องปลูกจิตสำนึกของคนไทยให้มีสภาพจิตแบบที่จะเป็นผู้นำบ้าง ไม่ใช่เป็นแค่ผู้ตามเรื่อยไป... ต่อไปนี้สังคมไทยจะต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ คือสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นผู้นำ และเป็นผู้ที่ไม่ใช่แค่คอยตามและรอรับเอา เรื่องนี้จะต้องพูดกันให้ชัด และคิดกันให้จริงจัง เป็นเรื่องสำคัญขั้นสุดยอด"

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้พิสูจน์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชาวโลกแล้วว่าคนไทยสามารถเป็นผู้นำทางความคิดทางการศึกษาของโลก สามารถเป็นผู้เสนอแนวทางในการจัดการศึกษาที่มีคุณค่า ต้องการสร้างสรรค์สันติภาพ สันติสุขและอิสรภาพ เพื่อมนุษยชาติ ชาวโลกยอมรับว่าสิ่งที่พระคุณท่านนำออกเสนอต่อวงการการศึกษาของโลกเป็นแนวทางใหม่ เป็นความหวังใหม่อย่างแท้จริง ดังที่ประธานคณะกรรมการพิจารณาตัดสินรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพของ UNESCO ได้กล่าวไว้ในโอกาสพิธีถวายรางวัลแด่พระคุณท่านว่า :

“คณะกรรมการพิจารณาตัดสินรางวัลสุธีการประทับใจเป็นอย่างยิ่งที่ท่านเป็นผู้เปรียบพร้อมทั้งด้านภูมิปัญญา ปรัชญาและคุณธรรม และสามารถใช้ทั้งภูมิปัญญาและคุณธรรมในการให้การศึกษาและการสอนเรื่องสันติภาพ... พวกเราทุกคนเปี่ยมด้วยความชื่นชม สรรเสริญอย่างสูงสุดต่อแนวความคิดของท่าน... ท่านเจ้าคุณประยุทธ์ อารยางกูร ปยุตโต เสนอแนวปรัชญาใหม่ในการแก้ปัญหาสันติภาพสากล ซึ่งเป็นนวัตกรรมอันแท้จริง...”

ข้อเสนอใหม่เพื่อการจัดการศึกษาที่ชาวโลกยอมรับด้วยความชื่นชมว่าเป็น “นวัตกรรมอันแท้จริง” นั้น พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้ศึกษา ค้นพบ และนำออกมาจากพุทธธรรม อันเป็นขุมทรัพย์แห่งปรัชญาแนวทางการศึกษาที่อยู่ควบคู่กับสังคมไทยมาช้านานกว่า ๒๕๐๐ ปี แล้วนั่นเอง

แม้ว่าพระคุณท่านจะมีได้มีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาของประเทศ แต่แล้วกลับมีอุปการะอันยิ่งใหญ่ต่อวงการการศึกษาไทยด้วยภูมิธรรม ภูมิปัญญาอันแตกฉานลุ่มลึกทั้งใน คติธรรมและคติโลก ทำให้ข้อเขียนและคำบรรยายว่าด้วยการศึกษาของพระคุณท่านกลายเป็นประทีปส่องทางให้แก่นักการศึกษาไทย ช่วยให้นักการศึกษาไทยมองเห็นแนวทางปฏิรูปการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งปรัชญาของไทเเอง ทิศทางใหม่นี้มีเพียงแต่จะช่วยให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาเท่านั้น หากยังจะก่อให้เกิดกระแสการปฏิรูปที่ลึกซึ้งยิ่งไปกว่านั้นอีก คือการปฏิรูปจิตสำนึกของคนไทย จากการที่ค่อยแต่จะลอกเลียนตะวันตกมาสู่การเป็น

ผู้นำทางความคิดทางการศึกษาของโลก พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้เพียรบุกเบิกแนวทางนี้ไว้ให้แล้ว ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ว่านักการศึกษาไทยจะสามารถเดินตามแนวทางนี้ได้มากน้อยเพียงใดเท่านั้น

อนึ่ง การสรรสาระจากบทนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ต่อไปนี้ เพื่อผู้ศึกษาที่ต้องการศึกษารายละเอียดเพิ่มเติม หรือที่มาของเอกสารนั้นๆ โปรดดูเลขในวงเล็บ **เลขที่อยู่หน้า** เครื่องหมาย / คือ ลำดับเล่มของหนังสือในบรรณานุกรมอันเป็นที่มาของข้อความนั้น ส่วน**เลขที่อยู่หลัง** / จะระบุหน้าของหนังสือ

การศึกษากับการดำเนินชีวิต

“การศึกษามีความหมายอย่างหนึ่งว่า เป็นการฝึกฝนพัฒนาคน ให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม... เมื่อพูดว่าดำเนินชีวิตก็เท่ากับว่า เรามองการมีชีวิตอยู่หรือการเป็นอยู่ของมนุษย์เหมือนเป็นการเดินทาง อย่างที่เรียกว่าวิถีชีวิตหรือทางชีวิต และเมื่อมองการมีชีวิตเป็นการเดินทาง ก็ยิ่งชี้ต่อไปอีกว่าเรามองเห็นการมีชีวิตหรือการเป็นอยู่ของมนุษย์นั้นว่า เป็นไปเพื่อจุดหมาย...จุดหมายของชีวิตที่ดีงามนั้น ถ้าพูดตามหลัก พุทธธรรมก็คือ ความดับทุกข์ หรือ ภาวะไร้ปัญหา”

(๔/๒๑๑)

“ภาวะไร้ปัญหา คือการแก้ปัญหาได้ หรือการที่เรื่องราวและสิ่งต่างๆ ไม่เกิดเป็นปัญหาขึ้นแก่ชีวิต ตลอดจนชีวิตนั้นเองไม่เกิดเป็นปัญหา เพราะปฏิบัติต่อมันอย่างถูกต้องและเพราะแก้ไขให้ปัญหาหมดไปได้ ซึ่งอาจจะเรียกว่าความหลุดพ้น หรืออิสรภาพ เพราะปลอดพ้นปราศจากความบีบคั้นกดดันจำกัดขัดข้อง บางทีก็เรียกว่าสันติและความสุข”

(๔/๒๑๑-๒๑๒)

“ทางหรือวิถีชีวิตที่ดีงามนั้นในฐานะที่เป็นทางสายกลางซึ่งสมดุลและพอดีที่จะนำไปให้ถึงจุดหมาย เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ในฐานะที่เป็น การดำเนินชีวิตอย่างอุดมคติเรียกว่าพรหมจริยะ แปลว่าจริยอันประเสริฐ หรือ จริยธรรมอันสมบูรณ์ และฐานะที่เป็นทางชีวิตที่มีองค์ประกอบ ๘ ประการ เรียกว่ามรรคมองค์ ๘ หรือเรียกสั้นๆ ว่า มรรค”

(๔/๒๑๒)

“การฝึกหัดพัฒนาคนและพัฒนาตนให้เดินอยู่และเดินไปในวิถีชีวิต
ที่ถูกต้องตั้งมานั้น เรียกว่า **สิกขา** หรือ **การศึกษา**... มี ๓ ด้าน คือ

- (๑) ฝึกฝนพัฒนาในด้านการแสดงออกทางกายและวาจา (อริสีล)
- (๒) ฝึกฝนพัฒนาในด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และ สุขภาพจิต (อริจิต)
- (๓) ฝึกฝนพัฒนาในด้านปัญญา (อริปัญญา)

จึงเรียกว่า ไตรสิกขา หรือการศึกษา ๓ ด้าน..”

(๕/๒๑๒)

ความหมายของการศึกษา

“คำว่า ศึกษา เป็นคำที่มาจากสันสกฤต ถ้าเป็นบาลี ก็คือ สิกขา เรียกได้ว่า เป็นคำเดียวกัน...สิกขา คือ หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา และสิกขานั้นมี ๓ อย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หลักสิกขานี้ครอบคลุมข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา สิกขาเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติ เมื่อหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาทั้งหมดอยู่ในไตรสิกขา ก็กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแห่งการศึกษา เรื่องของพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของการศึกษาทั้งสิ้น”

(๒๓/๒-๓)

“ที่จริง คำว่า ศึกษา เป็นการปฏิบัติ ไม่ใช่เล่าเรียน เล่าเรียนเป็นเบื้องต้นของการศึกษา ถ้าพูดให้เต็มก็คือ เรียนให้รู้เข้าใจ และทำให้ได้ ให้เป็นหรือเรียนรู้และฝึกทำให้ได้ผล จึงจะเรียกว่าการศึกษา ไม่ใช่เรียนแต่เนื้อหาวิชาอย่างเดียว”

(๒๓/๔)

“หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหมวดหนึ่ง ท่านเรียกว่า สัทธรรม ๓ มี ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ปริยัติคือเล่าเรียน ปฏิบัติคือ ลงมือทำ ปฏิเวธ คือ ประจักษ์แจ้งผล สามอย่างนี้เป็นการครบวงจรของการศึกษา”

(๒๓/๕)

“สิกขาหรือการศึกษา แปลว่า การฝึกฝนพัฒนา การฝึกฝนพัฒนานั้น อิงอาศัยความเชื่อที่ว่า มนุษย์มีศักยภาพที่พัฒนาได้ หรือว่า

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อฝึกฝนพัฒนาด้วยไตรสิกขา ให้ชีวิตดำเนินตามวิถีแห่งมรรค ในที่สุดก็จะบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ตั้งามเป็นสัตว์ประเสริฐ มีคุณสมบัติบริบูรณ์ มีทั้งปัญญาที่ยังรู้สัจธรรม เป็นอิสระ ดำเนินชีวิตด้วยสันติสุข และน้อมชีวิตของตนออกไปเพื่อประโยชน์สุขและอิสรภาพของเพื่อนร่วมโลก

(๒๐/๔๖)

“แม้ว่าตัวการศึกษาที่แท้จะเป็นเรื่องของบุคคล แต่สังคมก็ยังสามารถจัดปัจจัยต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นแก่บุคคลได้ การจัดปัจจัยต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นแก่บุคคลนี้เอง เรียกว่า การให้การศึกษาค่ะ”

(๒/๑๓)

สาระสำคัญของการศึกษา

“การพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละ เป็นเนื้อเป็นตัว เป็นความหมายที่แท้ของการศึกษา”

(๔/๗๐)

“การศึกษานั้น เป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือ เป็นการพัฒนาตัวบุคคลขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคน หรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมีซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การศึกษาก็เลยกลายเป็นเครื่องมือของการพัฒนา”

(๔/๗๑)

“ปัจจุบันนี้ คำว่า Lifelong education แปลว่าการศึกษาตลอดชีวิต พระพุทธศาสนานั้นถือมาแต่ไหนแต่ไรว่าการศึกษานั้นคือชีวิต ชีวิตนั้นคือการศึกษา แต่ไม่ใช่ชีวิตเฉยๆ ต้องเป็นชีวิตที่ดำเนินอย่างถูกต้อง มีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา จึงจะเป็นการศึกษา... การศึกษาคือ การฝึกฝนพัฒนา ให้ชีวิตดำเนินไปอย่างถูกต้อง การศึกษาคือการพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย คืออิสรภาพ และสันติสุข”

(๑๔/๔๗)

“ชีวิตที่มีการศึกษา ย่อมมีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการปรับตัวและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมจนถึงขนาดที่สามารถปรับสิ่งแวดล้อม

ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวมันได้ การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่จะทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม และมีความเป็นใหญ่ในตัวในการที่จะดำรงอยู่และสวดยประโยชน์จากการดำรงอยู่นั้น ภาวะเช่นนี้เรียกเป็นคำศัพท์สั้นๆ ว่า อิสรภาพ ...ตัวแท้ของการศึกษาจึงเป็นภารกิจของชีวิตแต่ละชีวิต หรือการศึกษาเกิดขึ้นแก่ชีวิตด้วยการกระทำของชีวิตเอง พูดสั้นๆ ให้ครอบคลุมว่า การศึกษาเป็นกิจกรรมของชีวิต โดยชีวิตและเพื่อชีวิต

(๒/๑๑)

“การศึกษาเพื่ออสิรภาพจากสิ่งแวดล้อม เป็นภารกิจของสังคมที่จะต้องทำสืบทอดกันเรื่อยไประหว่างคนต่างรุ่น แต่การศึกษาเพื่ออสิรภาพภายในของจิตใจ เป็นภารกิจที่แต่ละบุคคลทำให้สำเร็จได้ภายในชั่วชีวิตอันสั้นของตน”

(๒/๒๐)

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ชีวิตมีใช้สิ่งที่เกิดขึ้นโดยมีจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ และจุดหมายก็มีใช้สิ่งที่มีติดมากับชีวิต แต่เป็นสิ่งที่ควรกำหนดให้แก่ชีวิต ถ้าฟังชีวิตเองก็คือความเป็นอยู่ ชีวิตที่มีจุดหมายก็คือชีวิตที่มีการศึกษา ปัญหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของชีวิตนั้น มีใช้การแสวงคำตอบว่า คือ แต่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความควร แทนที่จะตั้งคำถามว่า ชีวิตเกิดมาเพื่ออะไร ซึ่งไม่มีทางตอบได้และไม่มีตัวสภาวะที่เป็นคำตอบ ควรจะตั้งคำถามใหม่ว่า ชีวิตควรอยู่เพื่ออะไรและอย่างไร การศึกษาจะช่วยตอบปัญหาข้อนี้"

(๒/๑๐)

"การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชีวิตเข้าถึงอิสราภาพ คือทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำ ของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัวในการที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุด"

(๒/๔)

"ถ้ามีใครถามว่าจะศึกษาไปเพื่ออะไร ก็เห็นจะตอบได้ง่ายๆ ว่า ศึกษาเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต ...ชีวิตมีจุดมุ่งหมายอย่างไร การศึกษาก็เพื่อให้ชีวิตถึงจุดหมายอย่างนั้น หมายความว่า จุดหมายของการศึกษาเป็นสิ่งเดียวกันกับจุดหมายของชีวิต"

(๒/๓)

“บุคคลที่เข้าถึงอิสรภาพ มีสันติสุขที่แท้จริงอยู่ภายใน หรือแม้เพียงกำลังดำเนินเข้าไปในกระแสสภาวะเช่นนั้น ย่อมเป็นผู้มีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาคือใช้ปัญญาเป็นผู้นำในการดำเนินชีวิต มีท่าทีแห่งการมองสิ่งทั้งหลายทั้งโลกและชีวิตตามที่มันเป็น ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เป็นผู้พร้อมที่จะแก้ปัญหาทั้งหลายด้วยวิธีการแห่งปัญญา”

(๒๓/๓๘)

“อิสรภาพขั้นสุดท้ายที่แท้จริง ก็คือการมีอิสรภาพภายในที่จะทำให้อนุสัยจัดการกับชีวิตของตนเองได้อย่างถูกต้องและเป็นผลสำเร็จ...มีความโปร่งว่างเต็มอัมภายใน ซึ่งทำให้พร้อมที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติในทางที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมภายนอก ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม”

(๒๓/๓๕)

การศึกษากับการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์

“พระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง คือยืนยันในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ ศักยภาพนี้เป็นศัพท์สมัยใหม่ิยมเอามาใช้ เดิมนั้นเราพูดว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้พระพุทธศาสนายอมรับความสำคัญของมนุษย์ว่ามีภาวะเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และฝึกได้ถึงขั้นเป็นสัตว์ประเสริฐ มองอีกแง่หนึ่งก็ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก และจะประเสริฐสุดได้ด้วยการศึกษา... ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาตนเองไม่ฝึกตนเองแล้ว ก็จะเป็นสัตว์ที่ต่ำทรามที่สุด”

(๒๐/๔๐)

“สัตว์อื่นนั้นพัฒนาได้แค่เป็นละครสัตว์ เก่งแค่เป็นละครสัตว์หรือเอามาให้มนุษย์ใช้งาน...ที่ฝึกให้ทำอย่างนั้นได้ ก็ต้องให้มนุษย์ฝึกให้ แต่มนุษย์นั้นฝึกตนเองได้ และฝึกแล้วประเสริฐสุด...บุคคลที่ฝึกตนดีแล้วพัฒนาศักยภาพดีแล้ว แม้แต่เทวดาและพรหมก็เคารพบูชา”

(๒๐/๔๐-๔๑)

“ถ้าเรามีการพัฒนาคนอย่างถูกต้อง มนุษย์ก็จะมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะก้าวจากตัวเอง ไปสู่การอยู่ด้วยดีในหมู่ของตน แล้วก้าวจากกลุ่มหรือหมู่ของตน ไปสู่การอยู่กันด้วยดีกับเพื่อนร่วมโลกทั้งหมด”

(๑๗/๒๕)

“ในทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านถือว่ามนุษย์ที่พัฒนาสมบูรณ์แล้ว จะกำจัด ละโลก โกรธ หลง ได้ทั้งหมด แต่มนุษย์จะต้องพัฒนาขึ้นไป ตามลำดับเป็นขั้นตอน สำหรับคนทั่วไปคุณสมบัติสำคัญที่จะใช้วัดระดับ การพัฒนา ก็คือการหมดความเห็นผิด ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในขั้นต้นๆ ของการพัฒนามนุษย์ ถ้าละความเห็นผิดโดยแก้ไขความเห็น ให้ถูกต้องได้แล้ว ถึงจะยังไม่หมดโลภะและโทสะ ยังมีความเห็นแก่ตัว ยังมีความโลภ มีความเกลียดโกรธชิงชังกันบ้าง ก็จะไม่มีพิษสงมากนัก”

(๑๗/๔๖)

จิตสำนึกในการพัฒนาตนของมนุษย์

“คำเรียกชื่อศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักการสำคัญเบื้องต้นนั้นเรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา ... แปลว่า ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความหมายว่าเป็นการเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ที่จะพัฒนาตนให้เป็นพุทธ ถึงความเป็นคนสมบูรณ์ได้ และเมื่อน้อมเอาความรู้สึกนี้เข้ามา มันก็เชื่อมเข้ามาถึงตัวเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้หนึ่ง เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าเคยเป็น พระพุทธเจ้าก็เป็นมนุษย์ เราก็เป็นมนุษย์ ถ้าเชื่อว่าตนเองนี้ในฐานะที่เป็นมนุษย์ มีศักยภาพที่จะฝึกฝนพัฒนาให้เป็นคนที่สมบูรณ์ได้ ก็คือเชื่อในความเป็นมนุษย์ของตนเองซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกได้”

(๙/๑๔๔-๑๔๕)

“ความเชื่อในความเป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ หรือเชื่อในความเป็นมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ก็ทำให้เกิดจิตสำนึกที่จะต้องฝึกฝนพัฒนาตน ซึ่งแสดงอาการออกมาเป็นความอ่อนน้อมถ่อมตน อันชี้ไปถึงความเป็นผู้พร้อมที่จะฝึกฝนพัฒนาตนนั้นขึ้นไป เฉพาะอย่างยิ่งจิตสำนึกในการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนาตนจะทำให้บุคคลมีท่าทีต่อประสบการณ์ทั้งหลายอย่างที่เราเรียกว่ามองทุกอย่างเป็นการเรียนรู้ หรือรับรู้ประสบการณ์ต่างๆ อย่างสำเหนียกที่จะเอามาใช้ประโยชน์ในการฝึกฝนพัฒนาตนให้เกิดการศึกษาขึ้น ไม่รับรู้ด้วยท่าทีแห่งความชอบชัง ความติดข้องหรือรับกระทบ ซึ่งเป็นท่าทีแห่งการก่อกวนและสร้างปัญหา”

(๙/๑๔๕๓)

ระบบบูรณาการแห่งการพัฒนาตนของมนุษย์

“หลักตถาคตโพธิสัตว์ฐานัน โยงต่อโดยตรงไปยังหลักที่เรียกว่า พระรัตนตรัย หรือไตรสรณะ ...หรือหลักนำทางชีวิตและสังคม ๓ ประการ

๑. มนุษย์ พัฒนาสูงสุด โดยค้นพบหลักความจริง และเข้าถึง ความดีงามสูงสุดกลายเป็น พุทธะ

๒. หลักความจริง ความดีงาม ที่พระพุทธรเจ้าค้นพบหรือเข้าถึง คือ สารของธรรมชาติ ที่ปรากฏแก่มนุษย์นั้น เรียกว่า ธรรมะ

๓. สังคม หรือหมู่ชนซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่พัฒนาตนเข้าถึง ธรรมตามอย่างพุทธะ เรียกว่า สังฆะ

เพราะฉะนั้น ข้อที่หนึ่ง พุทธะ เป็นแม่แบบของมนุษย์ ...ทำให้ มนุษย์ประจักษ์ในศักยภาพของตน ข้อที่สอง ธรรมะ ก็เป็นแม่แบบของ ธรรมชาติเป็นสาระที่แท้จริงของธรรมชาติ...ซึ่งมนุษย์จะต้องรู้จักเข้าใจและ ปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง การพัฒนาศักยภาพจึงจะดำเนินไปได้ และข้อที่สาม สังฆะหรือสงฆ์ เป็นแม่แบบของสังคม เป็นสังคมในอุดมคติของ มนุษยชาติ คือ ชุมชนของคนที่มีการศึกษาหรือได้พัฒนาตนแล้ว”

(๔/๑๕๖-๑๕๗)

“ในการศึกษาพัฒนาตน มนุษย์จะต้องคำนึงรำลึกอยู่เสมอถึง องค์ประกอบทั้งสามนี้เป็นหลักนำทางในการพัฒนาตน แล้วก็ก้าวจากจุด ของมนุษย์ขึ้นไปสู่ความเป็นพุทธะ โดยเข้าถึงธรรมชาติ ให้รู้แก่นแท้

ที่เรียกว่าธรรมะมากขึ้นเรื่อยไป แล้วก็ช่วยกันสร้างสรรค์ให้มนุษย์ที่เป็น
พุทธะมีจำนวนมากขึ้น จนเกิดสิ่งขึ้นมาเป็นสังคมในอุดมคติ นี่คือ
หลักพระรัตนตรัยซึ่งเป็นองค์ประกอบของระบบบูรณาการแห่งการพัฒน
ตนของมนุษย์”

(๕/๑๕๙)

การพัฒนามนุษย์ที่รอบด้าน

“การพัฒนาที่รอบด้านครอบคลุมนั้น นักการศึกษาปัจจุบันว่า มี ๔ อย่าง ซึ่งตรงพอดีกับในพุทธศาสนา...เรียกว่า การพัฒนา ๔ ด้าน :

ก. พัฒนากาย... แยกได้เป็นหลายอย่าง อย่างง่ายที่สุดก็คือ พัฒนาร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี หายโรคหายภัย ปราศจากโรค เหนือที่เป็นไปได้... แต่พุทธศาสนายังพูดต่อไปอีกถึงการพัฒนากายในความหมายว่าเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้องดีงาม...ตัวการพัฒนาการเรียกว่า กายภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่า ภาวิตกาย

ข. พัฒนาศีล... คือ การพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดี อย่างเกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้อง...พัฒนาศีลนี้ปัจจุบันเขาเรียกว่า “พัฒนาการทางสังคม” ...ทางพระเรียกเป็นศัพท์ว่า ศีลภาวนา ถ้าเป็นคนได้พัฒนาศีลแล้วก็เรียกว่า ภาวิตศีล

ค. พัฒนาจิต... เป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจให้พร้อมสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑) คุณภาพจิต ได้แก่ คุณธรรมต่างๆ คือ สร้างเสริมจิตใจให้ดีงาม...

๒) สมรรถภาพจิต หรือความสามารถของจิต

๓) สุขภาพจิต คือ มีจิตที่มีสุขภาพดี

ง. พัฒนาปัญญา... แบ่งอย่างคร่าวๆ ดังนี้

(ขั้นที่ ๑) คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลป-วิทยาการ...

(ขั้นที่ ๒) ลึกซึ่งลงไปอีก คือ การรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามความจริง ไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงด้วยอคติ...

(ขั้นที่ ๓) เนื่องจากการรับรู้ไป... คือการคิดการวินิจฉัยซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ...

(ขั้นที่ ๔) คือปัญญาที่รู้จักเข้าใจโลก และชีวิตตามความเป็นจริง รู้ทางเลื่อมทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหา และสร้างสรรคความสำเร็จ ที่ทำให้พัฒนาคน พัฒนาชีวิตและสังคม ให้เจริญดังามยิ่งๆ ขึ้นไป

(ขั้นสุดท้าย) ได้แก่ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือโลกและชีวิต เข้าถึงความจริงแท้ ถึงขั้นทำให้จิตใจเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์...

...การพัฒนาทางปัญญานี้เรียกว่า ปัญญาภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่าภาวนิตปัญญา..."

(๔/๗๔-๘๑)

"ในพัฒนาการระดับสูงสุด ปัญญา คุณธรรม และความสุข หรือความมีอิสรภาพไร้ทุกข์นี้ เป็นองค์ประกอบร่วมของสภาวะอันหนึ่งอันเดียวกันที่บูรณาการเข้าด้วยกัน เป็นหลักการที่เราจะต้องทำให้ได้ในการศึกษา"

(๔/๖๖)

จุดเริ่มของการศึกษา

“ตัวแท้ของการศึกษานั้น เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายในตัวบุคคล แก่นนำของกระบวนการแห่งการศึกษา ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกสั้นๆ ว่า **สัมมาทิฐิ**”

(๔/๒๓๗)

“โดยสรุป แหล่งที่มาเบื้องต้นของการศึกษาเรียกว่า **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ** มี ๒ อย่าง คือ

๑. **ปัจจัยภายนอก** เรียกว่า **ปรโตโมสะ** แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือ สื่อมวลชน และวัฒนธรรม ซึ่งให้ข่าวสารที่ถูกต้อง สั่งสอน อบรม แนะนำ ชักจูงไปในทางที่ดีงาม

๒. **ปัจจัยภายใน** เรียกว่า **โยนิโสมนสิการ** แปลว่า การทำในใจ โดยแบบกาย หมายถึง การคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น”

(๔/๒๓๓๔)

“ปัจจัยข้อที่ ๒ คือ โยนิโสมนสิการเป็นแกนกลาง หรือเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของการศึกษา การศึกษาจะสำเร็จผลแท้จริงบรรลุจุดมุ่งหมายได้ก็เพราะปัจจัยข้อที่ ๒ ปัจจัยข้อที่ ๒ นี้อาจทำให้เกิดการศึกษาได้โดยไม่มีข้อที่ ๑ แต่ปัจจัยข้อที่ ๑ จะต้องนำไปสู่ปัจจัยข้อที่ ๒ ด้วย จึงจะสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาที่แท้”

(๙/๒๔๖)

“ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึงการคิดอย่างมีระเบียบ หรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือการรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เช่น ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน โดยวิชีวิตหาเหตุปัจจัยสืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ เรื่องนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุม

(๙/๒๔๖)

“บุคคลที่มีการศึกษาสมบูรณ์แล้ว เมื่อคิดก็จะคิดอย่างมีโยนิโสมนสิการ เมื่อไม่คิดก็จะอยู่อย่างมีสติครองใจ คือมีจิตกำกับอยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำและพฤติกรรมที่กำลังดำเนินไปอยู่ของตน”

(๙/๒๔๖)

“แกนกลางแห่งศักยภาพของมนุษย์ที่เราต้องการแท้จริงคือปัญญา ปัญญาเป็นองค์ธรรมที่ทำให้เรารู้ความจริงของธรรมชาติ ทำให้เราเข้าถึงสัจธรรม เมื่อเราเข้าถึงสัจธรรมรู้ความจริงของสิ่งทั้งหลายแล้ว เราก็จะได้เอาความรู้ในความจริงนั้นมาใช้ประโยชน์”

(๒๑/๖๘)

“เราพัฒนาคุณสมบัติอื่นๆ ขึ้นมามากมาย ก็เป็นตัวประกอบ
เป็นบริวารแวดล้อมปัญญานี้ ปัญญาเป็นตัวแท้ที่ต้องการ เป็นแก่นเป็น
แกนแท้จริง”

(๒๑/๖๘)

รุ่งอรุณของการศึกษา

“การดำเนินชีวิตและการฝึกฝนอบรมตามหลักพระพุทธศาสนา...ได้แก่มรรคและไตรสิกขา โดยเฉพาะจะเน้นกันมากกว่า การที่จะบรรลุถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาได้นั้น จะต้องปฏิบัติตามมรรคมรรค ๘ ...แต่ก็มีปัญหาว่าคนทั้งหลายโดยส่วนใหญ่ยังอยู่ห่างจากทาง และไม่รู้จักทางเลย ทำอย่างไรจะให้คนเหล่านั้นหันมาสนใจ รู้จักจุดเริ่มต้นของทาง และหันเหชักจูงเขาให้มาเข้าสู่ทาง เพื่อจะได้เริ่มต้นเดินทางต่อไป”

(๔/๒๑๒-๒๑๓)

“ความจริง พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่หลักปฏิบัติก่อนมรรคหรือการนำเข้าสู่ทางนี้เป็นอย่างมาก โดยทรงแสดงหลักธรรมไว้หมวดหนึ่งมี ๗ ข้อเรียกว่า ปุพพนิมิตแห่งมรรค คือสิ่งที่สื่อแสดงหรือเครื่องหมายนำหน้าซึ่งสื่อแสดงว่าการปฏิบัติตามมรรคกำลังจะเกิดขึ้น ใช้คำไทยง่ายๆ ว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งมา ถ้าโยงเข้ามาหากการศึกษา ก็เรียกได้ว่าเป็นรุ่งอรุณของการศึกษา”

(๔/๒๑๓)

“รุ่งอรุณของการศึกษา เป็นชุดขององค์ธรรม ๗ ประการ เหมือนดังลำแสงที่กระจายรัศมีเป็นสีทั้ง ๗ กล่าวคือ

๑. กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตร หมายถึงการมีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี เฉพาะอย่างยิ่งการได้แหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี

๒. **ศีลสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยศีล หรือการทำศีลให้ถึงพร้อม หมายถึง การมีวินัยในการดำเนินชีวิต และในการอยู่ร่วมในสังคม...

๓. **ฉันทสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ หรือการทำฉันทะ ให้ถึงพร้อม หมายถึงการรักความจริง รักความดีงาม ที่แสดงออกเป็น แรงใจไม่รู้ไม่สร้างสรรค์...

๔. **อิตตสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยความเห็นความเข้าใจ หรือ การทำตนให้ถึงพร้อม หมายถึงการพัฒนาตนให้เต็มที่ จนถึงความ สมบูรณ์แห่งศักยภาพ...

๕. **ทวิฐุสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยความเห็นความเข้าใจ หรือ การทำความเห็นความเข้าใจให้ถึงพร้อม หมายถึงการมีความเชื่อถือแนว ความคิด ความเข้าใจ ทศเนติ และค่านิยม ที่ดีงามถูกต้อง...

๖. **อัปปมาทสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท หรือ การทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม หมายถึงความตื่นตัวที่จะกระตือรือร้น เร่งรัดจัดทำกรต่างๆ ด้วยจิตสำนึกต่อกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลง ไม่ปล่อยปละละเลยทอดธุระ หรือนิ่งเฉยเฉื่อยชาปล่อยเวลาล่วงเปล่า

๗. **โยนิโสมนสิการสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ หรือการทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม หมายถึงความรู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักสำเหนียก กำหนดมองสิ่งทั้งหลายให้ได้คุณค่า คิดเป็น แก้ปัญหาได้ รู้จักคิดวิเคราะห์สืบสาวให้เข้าถึงความจริง

ในบรรดาองค์ประกอบ ๗ ประการ... ข้อที่ท่านให้ความสำคัญ เป็นพิเศษ มี ๒ ข้อ คือ ความมีกัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นข้อต้นและข้อสุดท้าย เรียกได้ว่าเป็นตัวคุมหัวคุมท้ายขบวน"

(๔/๒๑๔-๒๓๑)

“เมื่อองค์ประกอบ ๗ ประการข้างต้นนี้เกิดขึ้นในตัวบุคคล ก็คือรุ่งอรุณของการศึกษาและแสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดิงามได้เริ่มต้นแล้ว ถึงจะไม่เพียรพยายามและไม่ปรารถนา การศึกษาและการดำเนินชีวิตที่ดิงามก็ต้องเกิดมีตามมาอย่างแน่นอน”

(๙/๒๒๓๔)

สาระของบัณฑิต

บัณฑิต หรือมนุษย์ที่สมบูรณ์...จะมีคุณสมบัติสำคัญ ๓ ประการดังต่อไปนี้

๑. เป็นผู้มีความรู้ รู้สัจจธรรม สอดคล้องกับจุดหมายอันดับแรกของการศึกษา กล่าวคือ การที่เราเล่าเรียนศึกษาสิ่งต่างๆ ก็เพื่อที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งนั้นๆ

๒. เมื่อรู้สัจจธรรมด้วยปัญญาแล้ว ก็ปฏิบัติต่อชีวิตและสังคมได้ถูกต้อง โดยใช้ปัญญาที่รู้สัจจธรรมนั้นมาดำเนินชีวิตของตนเองและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย ให้เกิดผลเกื้อกูลไร้โทษ การดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายถูกต้องนี้ เรียกว่าเป็นจริยธรรม พุดงายๆ คือเมื่อปฏิบัติถูกต้องตามสัจจธรรมให้เกิดผลดี ก็เรียกว่าเป็นจริยธรรม

๓. เมื่อดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง คือทำตามหลักจริยธรรมแล้ว ก็แก้ปัญหาได้สำเร็จ ถึงจุดหมายเป็นบุคคลที่สามารถแก้ปัญหาและป้องกันปัญหาได้ พันทุข์พบความสุข และบรรลุนิสรภาพ

(๒๑/๓๑-๓๒)

"ในความหมายที่แท้จริงในเชิงนามธรรม หรือความหมายเต็มแท้ ความเป็นบัณฑิตก็คือความเป็นผู้ที่ได้พัฒนาแล้วทั้งทางกาย ทางสังคม ทางจิตใจ และทางปัญญา... พร้อมทั้งจะดำเนินชีวิตที่ติงามด้วยตนเอง และรับผิดชอบช่วยสร้างสรรค์พัฒนาสังคมได้ด้วยดี"

(๑๘/๒๓๐)

“บัณฑิตทุกสาขามีสิ่งหนึ่งที่ร่วมกันคือความเป็นบัณฑิต เราต้องการให้ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นบัณฑิตทุกคน จากทุกมหาวิทยาลัย จากทุกสาขาวิชาทุกคนเป็นบัณฑิต... แต่บัณฑิตแต่ละคนนั้นก็มีความต่างกันไป กล่าวคือแต่ละคนเมื่ออุปการณเฉพาะตัวที่จะทำอะไรได้พิเศษกว่าคนอื่น ๆ ได้แก่ วิชาเฉพาะชำนาญพิเศษด้านนั้นๆ”

(๒๘/๒๓๑)

“ในการพัฒนาคนไปจนมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ผู้ที่มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญานั้นก็เป็นผู้สำเร็จการศึกษา เรียกว่าบัณฑิต บัณฑิตนั้นแปลตามศัพท์ว่าเป็นอยู่ด้วยปัญญา หรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญา

(๔/๘๒)

“บัณฑิตนี้เราเรียกอีกอย่างหนึ่งในชั้นที่สูงว่าเป็น “พุทธ” ในพระพุทธศาสนา คำว่า “บัณฑิต” นั้น บางครั้งเป็นศัพท์ใช้แทนกันได้กับคำว่าพุทธผู้ที่**เป็นบัณฑิตที่แท้จริงก็เป็นพุทธด้วย** คำว่าพุทธนั้นไม่ใช่ใช้เฉพาะกับพระพุทธเจ้าเท่านั้น ...ผู้ที่รู้ตามเมื่อเข้าใจคำสอนคำประกาศของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็เป็นพุทธเหมือนกัน เรียกว่า “สาวกพุทธ” ...แม้แต่คนที่ยังศึกษาอยู่ ยังไม่หมดกิเลส แต่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้เป็นอย่างดี ...เป็นพุทธประเภทหนึ่ง เรียกว่า “สุตพุทธ” จัดเป็นบัณฑิต แล้วก็จะพัฒนาไปเป็นพุทธที่แท้ในที่สุดได้ด้วย”

(๒๑/๘๓)

ปัญหาพื้นฐานของการศึกษา

“เมื่อพูดถึงปัญหาการศึกษา นั้น จะต้องมองไปที่ปัญหาของสังคมทั้งหมด หรือปัญหาทั้งโลก ฉะนั้น จะต้องแยกให้ถูกต้อง เราจะนึกถึงปัญหา การศึกษาอยู่ในวงการของการศึกษาเท่านั้นไม่ได้ ...การที่จะใส่ใจ เอาใจใส่ต่อปัญหาการศึกษา ก็คือ มองปัญหาของสังคมทั้งหมดหรือทั้งโลก เพราะว่าปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เราพูดได้ว่าเป็นปัญหาที่เกิดจากคนแล้วการศึกษาก็มีหน้าที่ที่จะสร้างคนหรือพัฒนาคน ทำให้เป็นคนดีมีคุณภาพ ถ้าคนยังมีปัญหามาก ก็แสดงว่าการศึกษายังทำหน้าที่ได้ไม่สำเร็จผลด้วยดี”

(๔/๑๑)

“คุณภาพของการศึกษานั้น มองได้ ๒ ด้าน ด้านที่หนึ่ง คือ วิชาการและวิชาชีพ ก็มีเสียงพูดกันมากหรือร้องทุกข์กันมากกว่าเด็กสมัยนี้ เรียนไปแล้ววิชาอ่อนรู้ไม่จริงบ้าง รู้แล้วทำไม่ได้จริงบ้าง คือมีวิชาเรียนไป แต่ว่าเอาไปประกอบอาชีพทำงานไม่ได้จริง บางทีเรียนจบชั้นนั้นชั้นนี้ก็อ่านหนังสือไม่ค่อยออก ซึ่งที่จริงก็ไม่ใช่เป็นปัญหาเฉพาะประเทศประเทศที่พัฒนาแล้วก็ยังเป็นปัญหาเช่นเดียวกัน ที่นี้มองต่อไปในด้านความประพฤติ ยังมีปัญหามากขึ้นไปอีก การศึกษาสมัยนี้ไม่ช่วยให้เด็กมีความประพฤติที่ดีงาม เด็กนักเรียนไม่มีวินัย สำเร็จไปแล้วก็เป็นผู้มีความประพฤติไม่ดี เป็นพลเมืองที่ไม่มีวินัย เป็นพลเมืองที่ไม่มีค่านิยมและคุณสมบัติที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญ นอกจากนั้นปัญหาอีก

ด้านหนึ่งที่สำคัญ ก็คือ มีความแปลกแยกกับวัฒนธรรมของตนเอง
รวมแล้วก็เหมือนกับว่าการศึกษาช่วยเด็กไม่ได้ หรือเราให้การศึกษาที่ดี
ไม่ได้”

(๕/๑๐-๑๑)

การศึกษากับความสุข

“ความสุขมีหลายชั้น มีความประณีตลึกซึ้งขึ้นไปตามลำดับ แต่จำแนกโดยประเภทใหญ่ๆ เป็น ๒ ระดับ คือ ความสุขที่อาศัยสิ่งปลูกเร้าขึ้นต่อสิ่งสนองจากภายนอก กับความสุขที่เกิดขึ้นภายใน ไม่ขึ้นต่อสิ่งสนองจากภายนอก...การศึกษาเป็นการแนะนำและฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เมื่อดำเนินชีวิตถูกต้องก็มีความสุข การศึกษาที่ถูกต้องทำให้คนมีความสุขหรือรู้จักที่จะทำตนให้มีความสุข แต่ความสุขในที่นี้หมายถึงความสุขประเภทที่สอง ที่เป็นเนื้อในของชีวิต”

(๔/๑๐๖)

“ความสุขที่แท้จริง...มีสาระสำคัญตรงกันหรือเท่ากันกับสันติและอิสรภาพ สันติคือความสงบ หรือภาวะที่ความเดือดร้อนวุ่นวายและความบีบคั้นกระวนกระวายระงับดับสิ้นไป เรียบและราบรื่น อิสรภาพคือความเป็นอิสระ ปลอดพ้นจากปัญหา ปราศจากทุกข์ ไม่มีสิ่งที่ครอบงำบีบคั้นหรือขัดข้อง เป็นไทยแท้ตน โดยนัยนี้ การศึกษาในความหมายที่กล่าวมา จึงพูดให้เต็มได้ว่าเป็นการพัฒนาความสามารถที่จะมีสันติสุขอิสรภาพ และแผ่ขยายสันติสุข อิสรภาพ ให้แพร่หลายกระจายออกไป”

(๔/๑๐๘-๑๐๙)

“ความสุขจึงเป็นเป้าหมายสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา เพราะสุขเป็นองค์ประกอบของจริยธรรม ไม่แยกต่างหากจากจริยธรรม ...คนที่

มีความสุขนั้นจัดได้ในระดับหนึ่งว่าเป็นคนไม่มีปัญหา คนที่มีปัญหาคือ คนที่มีความทุกข์”

(๕/๑๐๗)

“พระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์สามารถหาความสุขที่ประณีตกว่า การบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย ความสุขแบบนั้นท่านเรียกว่าเป็นความสุขที่ประณีตขึ้น ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือเป็นอิสระ มนุษย์มีความสุขได้โดยลำพังตัวเองในใจ และไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอก

(๑๑/๘)

“ถ้าเรามีความสุขข้างในแล้ว ความสุขที่ได้ข้างนอกก็เป็นความสุขที่เติมเข้ามาเป็นของแถม หรือกำไรพิเศษ และอ้อมอยู่เสมอ แต่ถ้าเราไม่มีความสุขในจิตใจ มีใจเร่าร้อนกระวนกระวาย หรือมีความเบื่อก่อน มีความเครียด มีปัญหาอยู่ภายในใจของตนเองแล้ว พอหาวัตถุมาบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็จะต้องมีปัญหาค่อยไปอีก”

(๑๑/๑๐)

“การศึกษาจะต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะทำให้คนมีความสุข ปัจจุบันนี้มีปัญหาว่าเราได้ถือหน้าที่นี้เป็นสิ่งสำคัญหรือไม่ การศึกษาปัจจุบันทำคนให้มีความสุข หรือทำให้คนเป็นคนหิวโหยกระหายความสุข ถ้าดำเนินการศึกษาผิดพลาด ก็จะทำให้คนไม่มีความสุข แต่การศึกษาจะกลายเป็นเครื่องมือดูดซับความสุขออกจากคน”

(๕/๗๘)

“คนที่มีการศึกษา ในความหมายหนึ่งก็คือคนที่ได้รับการฝึกฝน พัฒนาแล้วรู้จักแก้ปัญหาต่างทุกข์ทรมานให้เป็นสุขได้ และต่อจากนั้นก็ สามารถแสวงหาความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป พร้อมทั้งสามารถแผ่แผ่ ขยายความสุขแก่ผู้อื่นได้กว้างขวางออกไปด้วย”

(๔/๗๔)

“ในทางพุทธศาสนาถือว่าการฝึกฝนหรือการศึกษานี้เป็นสิ่งสำคัญ ดังพุทธพจน์ว่า ในบรรดามนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์ที่ฝึกแล้วประเสริฐ สุด...เราถือว่ามนุษย์หรือสัตว์ที่มีการศึกษาฝึกดีแล้ว ประเสริฐแม้ยิ่งกว่า เทวดาและพระพรหม”

(๔/๗๒)

การศึกษา กับ การเข้าถึงความสุขที่แท้

“มนุษย์โดยทั่วไปในปัจจุบันนี้ดำเนินชีวิตตามแนวความคิด ซึ่งสืบมาจากหรืออยู่ภายใต้อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก คือถือว่ามนุษย์จะมีความสุขต่อเมื่อมีวัตถุบำเรอพร้งพร้อมที่สุด... เป็นความคิดที่เป็นฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรม ...อุตสาหกรรม ตั้งอยู่บนฐานของเทคโนโลยี แล้วเทคโนโลยีก็ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์ แต่ทั้งหมดทั้งระบบทั้งกระบวนการนี้ก็มาจากฐานความคิดที่ว่ามนุษย์จะมีความสุขได้เมื่อมีวัตถุบำเรอพร้งพร้อมที่สุด...ความคิดแบบอุตสาหกรรมจึงตีโยงไปเข้ากับฐานความคิดที่ว่ามนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ จะต้องเป็นเจ้านายเข้าไปครอบครองจัดการธรรมชาติ เอาธรรมชาติมาจัดสรรไว้ใช้สนองความต้องการของมนุษย์ ...ไม่เห็นว่ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบหรือปัจจัยแห่งความมีแก่นสารของชีวิตและความสุขของมนุษย์”

(๒๕/๖๒-๖๔)

“ถ้าบุคคลเข้าถึงธรรมชาติ เขาจะมีความสุขเพิ่มอีกอย่างหนึ่ง คือความสุขกับธรรมชาติ ...เป็นความสุขพื้นฐานที่มีได้ง่ายๆ เป็นของธรรมดาหาได้ตลอดเวลา เมื่อเรามีความสุขชนิดนี้เป็นฐานอยู่ ก็เท่ากับเรามีความสุขเป็นทุนอยู่กับตัวส่วนหนึ่งแล้ว...ทำให้เราไม่ต้องทุ่มตัวไปหวังความสุขจากวัตถุบำเรอพร้งเพียงอย่างเดียว ...การที่จะต้องดิ้นรนหาความสุขจากวัตถุบำเรอพร้งนั้นก็จะมิชอบเขตขึ้นมากทันที คือจะเกิดความพอดี เป็นไปอย่างพอดี ไม่เกิดโทษแก่ชีวิตและสังคม และเราก็

มีความสัมพันธ์ที่ดีกับธรรมชาติ ...จึงเป็นความสุขพื้นฐานที่ทุกคนควรจะ
มีสำหรับการมีชีวิตที่ดีงามอยู่ในโลก...

ในขั้นสูงสุดความสุขที่แท้จริงก็เป็นความสุขที่เนื่องด้วยธรรมชาติอีก
คือความสุขในความเป็นอิสระที่เกิดจากการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ
ความสุขระดับนี้เป็นสิ่งสัมพันธ์กับการใช้ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบในการ
พัฒนามนุษย์โดยตรง"

(๒๕/๖๕-๖๖)

"มนุษย์ต้องพัฒนาปัญญา ถ้าไม่มีปัญญามนุษย์จะไม่สามารถ
เข้าใจความจริงนี้ได้ ...แต่พอมีพัฒนาการทางปัญญาขึ้น มีการศึกษาขึ้น
เขาก็รู้จักว่าอะไรเป็นประโยชน์แท้จริงแก่ชีวิตของตนเอง เขารู้จักที่จะ
ปฏิบัติต่อชีวิตและต่อสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น อย่างได้ผลมากขึ้น...การศึกษา
เพื่อพัฒนาคนให้มีปัญญาที่จะรู้เข้าใจ แยกได้ตั้งแต่ระดับความหมายของ
ผลประโยชน์.. ประโยชน์เบื้องต้นที่สุดก็คือผลประโยชน์จะได้สิ่งเสพมา
ปรนเปรอตา หู จมูก ลิ้น กายของตัวเอง แล้วต่อมาก็ประโยชน์แก่ชีวิต
ที่แท้จริง ทั้งสองอย่างนี้ยังเป็นส่วนตัว แล้วก็ขยายออกไปเป็นประโยชน์
ของชุมชน ของสังคม ต่อมาก็เป็นประโยชน์ของระบบชีวิตทั้งหมด ที่มี
ทั้งมนุษย์ สัตว์ พืช รวมอยู่ด้วยกันแล้วก็มาถือประโยชน์ของระบบชีวิต
ที่ดีงาม ที่เป็นนามธรรม เป็นขั้นสุดท้ายซึ่งเป็นขั้นของความสุข ที่มี
อิสรภาพที่แท้จริง"

(๒๕/๘๔-๘๘)

“ถ้าหากว่าการศึกษทำให้คนมีความรู้มากขึ้น แต่มีความสุขน้อยลง มีความทุกข์มากขึ้น ก็แสดงว่าการศึกษานั้นคงจะผิด”

(๑๖/๖๔)

“ถ้าหากว่าการศึกษทำให้คนมีความรู้มากขึ้น แต่มีความดีงามน้อยลง มีความชั่วมากขึ้น การศึกษานั้นก็คงจะผิด”

(๑๗/๖๔)

“ถ้าหากว่าคนมีความดีงามโดยไม่มีความรู้ ก็ผิดเหมือนกัน เพราะเป็นความดีงามโดยความหลงงมงาย ไม่ได้เป็นไปด้วยความรู้ ไม่ได้เป็นไปด้วยปัญญา”

(๑๘/๖๔)

“ถ้ามีความสุขโดยไม่มีปัญญา ไม่มีความดีงาม ก็ผิดอีก”

(๑๙/๖๔)

“วิมุตติ คือความเป็นอิสระหรืออิสรภาพ วิสุทธิ คือความบริสุทธิ์ หมดจต สันติ คือความสงบ และสุข คือความสุข ทั้งหมดนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ปัญญาที่แท้จริงมากับความสุขหรือพาเอาความสุขมาด้วยแล้วพร้อมกันนั่นเอง มันก็ไปสัมพันธ์กับความดีงาม เพราะว่าเมื่อมีอิสรภาพ มีภาวะไร้ทุกข์ ก็หมายความว่ามีความปลอดโปร่งผ่องใส ปราศจากความชั่ว ความเสียหาย”

(๒๐/๖๔)

สรุปหน้าที่ของการศึกษา

“กล่าวโดยสรุป หน้าที่ของการศึกษาในความหมายนี้ มีดังนี้

- ก. ฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติต่อชีวิต หรือดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข
- ข. ฝึกฝนให้คนรู้จักแก้ปัญหาชีวิตและหาทางออกจากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่นและแก่สังคม
- ค. พัฒนาคนให้รู้จักแสวงหาและเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้องปราศจากโทษพิษภัย ไร้การเบียดเบียน และพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกสุขนั้นๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่สังคม
- ง. พัฒนาคนให้พร้อมและมีความสามารถบางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสุขแก่ผู้อื่น และแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม”

(๔/๑๐๘)

พระพุทธศาสนา กับ การศึกษา

“การศึกษาจะต้องกล้าเผชิญหน้าความจริง ถ้าพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญ อยู่ในกระบวนการสืบทอดต่อเนื่องของสังคมไทยไม่ว่าโดยฐานะที่เป็นสถาบันสังคมอันกว้างใหญ่ก็ดี โดยเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยก็ดี โดยเป็นสภาพแวดล้อมที่ครอบคลุมสังคมไทยก็ดี โดยเป็นมรดกและเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยก็ดี โดยเป็นระบบจริยธรรมที่สังคมไทยได้ยอมรับถือปฏิบัติเป็นมาตรฐานกันมกัดี การศึกษาจะต้องจัดดำเนินการ ให้คนไทยได้ศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่ที่เป็นองค์ความรู้ และในแง่ที่เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิตและสังคม”

(๑๔/๒๒-๒๓)

“แม้คำสอนของพระพุทธเจ้าจะแตกต่างกันเป็นหลายระดับ แต่สาระสำคัญที่เป็นแกนกลาง คงเป็นแนวเดียวกันคือ การดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญาหรือมีชีวิตอยู่อย่างผู้รู้จักชีวิต รู้เท่าทันกระแสโลก”

(๔/๓๒)

“ความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา นอกจากทำให้รู้เข้าใจตัวเอง และพื้นฐานตนเองของสังคมไทยแล้ว ยังเชื่อมโยงออกไปให้เข้าใจสังคมและชีวิตจิตใจของชนชาติต่างๆ ในฝ่ายตะวันออกได้ง่ายขึ้นด้วย ตลอดจนเป็นฐานเทียบเคียงให้เข้าใจสังคมและชีวิตจิตใจของตะวันตกที่ต่างออกไป พร้อมทั้งมองเห็นสายสัมพันธ์ทั้งด้านบวกและด้านลบ ที่เล่นร้อยเป็นเหตุ

ปัจจัยกันอยู่ในอารยธรรมของมนุษยชาติ ...การศึกษาที่จะรับมือกับความเจริญของโลกในยุคที่กำลังมาถึงข้างหน้า จะต้องมองไกลออกไปให้ครอบคลุมถึงจุดหมายของการศึกษาในระดับของการสร้างสรรค์คนให้เป็นสมาชิกที่ดีมีคุณภาพ ผู้สามารถช่วยสร้างสรรค์พัฒนามนุษยชาติได้ด้วยการศึกษาที่มนุษยชาติต้องการจึงได้แก่การศึกษาเรื่องราวที่มีฐานโยงกว้างไกลทั้งในด้านกาลและเทศะ ดังเช่นการศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งสนองจุดมุ่งหมายเช่นว่านี้สำหรับสังคมไทย"

(๑๓/๗๗-๗๘)

การศึกษาพระพุทธศาสนานั้น อาจจัดแยกออกได้เป็น ๒ หมวดใหญ่ คือ ๑. การศึกษานาคเนื้อหา ได้แก่ข้อมูลความรู้หรือสิ่งที่ควรรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา... ๒. การศึกษานาคปฏิบัติกร ได้แก่การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่ดีมีคุณภาพ ซึ่งพร้อมที่จะอยู่ร่วมด้วยดีและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ...การศึกษานาคเนื้อหาเป็นสิ่งสำคัญ และมีความจำเป็นในขั้นพื้นฐาน แต่ถ้าหยุดอยู่เพียงนั้นก็จะไม่เป็นการศึกษาที่แท้จริง เพราะจะไม่เกิดการฝึกฝนพัฒนาแก่ชีวิตของบุคคล และไม่สำเร็จประโยชน์แก่สังคม"

(๑๓/๘๘-๘๙)

"หลักธรรมอะไรที่ถือว่าเป็นแกนกลางของพระพุทธศาสนา ถ้าจะกล่าวโดยทั่วๆ ไปแล้วจะมีอยู่ ๕ ข้อใหญ่ๆ คือ

๑. หลักอริยสัจ ๔
๒. หลักขันธ ๕ หรือเบญจขันธ

- ๓. หลักปฏิบัติจรรยาบรรณ
- ๔. หลักไตรลักษณ์
- ๕. หลักมัชฌิมาปฏิปทา

ผู้ที่เข้าใจหลักธรรมดังกล่าวจะได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง”

(๒/๑๔๓)

ธรรมวินัย กับ การพัฒนามนุษย์

“ธรรม เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นกฎเกณฑ์ที่มีในธรรมชาติ ส่วนวินัยเป็นเรื่องของมนุษย์จัดตั้งขึ้น พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างของผู้ที่จัดตั้งระบบแบบแผนของมนุษย์ คือเป็นการจัดวางระบบสังคมเพื่อช่วยมนุษย์ ให้เข้าถึงธรรมนั่นเอง

ดังนั้น วินัยจึงต้องอาศัยธรรมเป็นฐานอิง โดยมีจุดหมายเพื่อจะนำไปถึงขั้นปลาย คือเพื่อดำเนินไปให้เข้าถึงธรรมนั่นเอง วินัยเป็นวิธีการของมนุษย์เพื่อทำให้ธรรมออกผลในสังคม ดังนั้น ในการฝึกอบรมมนุษย์ จึงต้องมีทั้งสองอย่าง คือธรรมและวินัย”

(๒๓/๒๑)

“วินัยที่แท้จริงนั้น ท่านกำหนดวางบัญญัติขึ้นเพื่อจัดสรรโอกาสให้กระบวนการพัฒนาคน พัฒนามนุษย์ พัฒนาสังคม เดินหน้าไปได้ และช่วยให้ความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต หรือกิจการของหมู่คณะของสังคมราบรื่นเป็นไปด้วยดี”

(๒๖/๓๖)

“ในความหมายที่แท้จริง วินัยหมายถึงระบบแบบแผนการจัดตั้งทั้งหมด ถ้าเทียบกับสังคมปัจจุบัน การจัดวางระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบการเมือง การปกครอง วัฒนธรรมประเพณี อยู่ในเรื่องวินัยทั้งสิ้น

(๒๓/๒๓)

พระรัตนตรัย กับ การพัฒนามนุษย์

“มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนไปจนสูงสุด แล้วกลายเป็นพุทธ ...เมื่อรู้ความจริงในธรรมชาติถึงที่สุดก็เป็นพุทธ ...การที่เป็นพุทธก็คือการเข้าถึงความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ ความจริงคือสาระหรือแก่นแท้ของธรรมชาตินั้นเรียกว่า ธรรม ...เมื่อมนุษย์ทั้งหลายในสังคมพัฒนาตนขึ้นไปเป็นจำนวนมากแล้ว เรามีศัพท์บัญญัติเรียกชนกลุ่มนี้ว่า สังฆะ ...สังฆะคือสังคม ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่พัฒนาตนเป็นพุทธแล้ว ... รวมสามอย่างนี้เป็นคุณค่าสูงสุดสำหรับมนุษย์”

(๒๓/๑๖-๑๙)

จะต้องระลึกอยู่เสมอว่า เราจะต้องพัฒนาศักยภาพของตนตามแนวทางที่จะเป็นพุทธ จะต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และปฏิบัติตามความจริงคือธรรมนั้น และจะต้องพัฒนาสังคมให้ประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นพุทธเพื่อรวมกันเข้าเป็นสังฆะ นี่เป็นหลักนำทางชีวิตและสังคม ...เป็นแม่บทใหญ่ของระบบความคิดที่เรียกว่า พุทธธรรม”

(๒๓/๑๙)

อริยสัจสี่ กับ การพัฒนามนุษย์

"การพัฒนาตนนั้นเป็นการพัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหา ในการดับทุกข์ ในการบรรลุถึงอิสรภาพ ...หลักอริยสัจสี่เป็นวิธีการแห่งปัญญาในระบบการแก้ปัญหาตามเหตุผล ...อริยสัจสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งเป็นหัวข้อง่ายๆ แต่เป็นเรื่องใหญ่ ครอบคลุมพระพุทธานุศาสน์ทั้งหมด ...ทุกข์ ได้แก่ ปัญหา หรือสิ่งบีบคั้นจำกัดขัดข้อง สมุทัย สาเหตุของปัญหา นิโรธ หลักการและจุดหมายของการแก้ปัญหา มรรค วิธีการปฏิบัติของมนุษย์ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ให้สำเร็จ"

(๒๓/๒๔-๒๖)

"ปัญหาของมนุษย์แก้ไขได้ด้วยการกระทำของมนุษย์เอง ด้วยสติปัญญาของมนุษย์เอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอำนาจดลบันดาลจากภายนอกนี้เป็นแนวทางของอริยสัจและเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหาชีวิตนี้เอง เกี่ยวกับการดำรงอยู่แห่งชีวิตของเราเอง เป็นเรื่องใกล้ตัวที่สุด ...เป็นเรื่องของทุกคนและทุกชีวิต ไม่ใช่เรื่องที่ใครจะสนใจก็ได้ ไม่สนใจก็ได้"

(๒๓/๒๘)

"ชีวิตนี้มีปัญหา คือชีวิตมีสิ่งบีบคั้นจำกัดขัดข้องที่จะต้องแก้ไข ...มนุษย์ต้องการฝึกฝนพัฒนาความสามารถในการแก้ปัญหา และการศึกษาก็เป็นเครื่องช่วยฝึกฝนพัฒนาคนให้มีความสามารถในการแก้ปัญหา หรือเป็นผู้พร้อมที่จะแก้ปัญหาได้อย่างสำเร็จผล... ถ้าชีวิตไม่มีปัญหา ไม่มีทุกข์ ก็ไม่จำเป็นต้องมีการศึกษา"

(๔/๔-๑๑)

“อริยสัจนี้เป็นหลักแม่บทในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนในการสร้างอิสรภาพของมนุษย์ เรียกว่าเป็นวิธีการแห่งปัญญาในการแก้ปัญหา หรือการแก้ปัญหาตามระบบวิธีของเหตุและผล ข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักอริยสัจคือเป็นหลักที่ต้องใช้ปัญญาโดยมีเป้าหมายเพื่อบรรลุนิสรภาพซึ่งเป็นภาวะที่หลุดพ้นปลดปล่อยปัญหา”

(๒๓/๒๖)

“อริยสัจนี้เป็นหลักการแก้ปัญหาตามเหตุผล ถ้าเรียงลำดับตามหลักการของเหตุผล ท่านเรียงผลก่อนเหตุเป็นคู่ๆ คือ...ข้อหนึ่งทุกข์เป็นผล ข้อสองสมุทัยเป็นเหตุ อีกคู่หนึ่งนิโรธคือจุดหมายที่ต้องการ ก็เป็นผล ส่วนมรรคเป็นวิธีปฏิบัติให้สำเร็จผล ก็เป็นเหตุ...การเรียงผลก่อนเหตุตามวิธีของอริยสัจนี้เป็นหลักการแก้ปัญหาในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง และใช้ได้ผลจริง ในการสอนก็ตาม การปฏิบัติก็ตาม จะให้ได้ผลจริงต้องเรียงเช่นนี้”

(๒๓/๒๖)

การศึกษาเพื่อสันติภาพ

“สันติภาพก็คือภาวะแห่งสันติ...สันติแปลว่า ความสงบ สันติ หรือความสงบนี้เป็นชื่อหนึ่งของพระนิพพาน”

(๒๔/๕)

“ข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนานั้น เรียกกันว่า สิกขา สิกขาก็แปลว่า การศึกษานั้นเอง ...ในเมื่อข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเป็นสิกขา ดังที่เราเรียกว่าไตรสิกขา พระพุทธศาสนาก็เป็นการศึกษา ...ตัวพระพุทธรูป คือไตรสิกขาซึ่งเป็นการศึกษานั้นก็เพื่อบรรลุสันติ คือพระนิพพาน เพราะฉะนั้น คำว่าการศึกษาเพื่อสันติภาพที่เขาเอาไปตั้งเป็นชื่อรางวัลนั้น ความจริงก็เป็นเรื่องของพระพุทธศาสนานั้นเอง”

(๒๔/๕-๖)

“คนที่พัฒนาถูกต้อง มีการศึกษาถูกต้องเท่านั้นจึงจะเป็นอิสระ ไม่ต้องขึ้นกับอามิส สามารถมีความสุขด้วยตนเอง จนกระทั่งเป็นภาวะประจำจิตใจ มีความสุขสมบูรณ์ จึงไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตนเองอีก เพราะฉะนั้นชีวิตของเขาจึงไม่มีปัญหาแก่ใครทั้งแก่ตัวเองและแก่ผู้อื่น และพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ชาวโลก ...เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็มีแต่จะเกิดสันติ ตัวเองก็สันติภายใน แล้วก็สร้างสันติให้เกิดขึ้นในโลก นี่คือการศึกษที่ถูกต้อง อย่างนี้เป็นทั้งการศึกษาสันติ และเป็นการศึกษาเพื่อสันติ ด้วย”

(๒๔/๕๑)

การศึกษาที่สมบูรณ์

“ในจริยศาสตร์ตะวันตก มีความเห็นเกี่ยวกับสิ่งดีงามสูงสุด คือ ภาวะสมบูรณ์ที่เรียกว่า the highest good นั้น แยกออกเป็น ๓ พวก และแต่ละพวกก็ยึดถือคนละอย่าง พวกหนึ่งว่าสิ่งดีงามสูงสุดคือความสุข อีกพวกหนึ่งว่าคุณธรรมหรือหน้าที่ อีกพวกหนึ่งว่าการพัฒนาเต็มบริบูรณ์แห่งศักยภาพ แต่ในพระพุทธศาสนาท่านชี้ให้เห็นว่า ทั้งสามอย่างนี้ในที่สุดก็ต้องมีพร้อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้ามันยังไม่มาบรรจบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแท้จริง เวลานั้นตรานั่นเราถือว่าการรู้สัจธรรมยังไม่สมบูรณ์ การปฏิบัติตามจริยธรรมยังไม่สมบูรณ์ และชีวิตของมนุษย์ก็ยังไม่สมบูรณ์”

(๔/๒๒๔-๒๒๕)

“สัจธรรมที่สมบูรณ์ หมายถึงสัจธรรมซึ่งสมบูรณ์อยู่ในตัวของมันเองอยู่แล้ว มาปรากฏแก่ปัญญาของมนุษย์ที่รู้แจ้งธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ จริยธรรมที่สมบูรณ์ คือความดีงามในการดำเนินชีวิต และปฏิบัติต่อสังคม และธรรมชาติอย่างถูกต้อง ซึ่งมนุษย์พัฒนาขึ้นมาในการพยายามเข้าถึงสัจธรรม และเกิดมีพร้อมพร้อมกลายเป็นการดำเนินและปฏิบัติได้ถูกต้องสมบูรณ์ขึ้นมา เมื่อมนุษย์เข้าถึงสัจธรรมนั้น และชีวิตที่สมบูรณ์ ได้แก่ การที่มนุษย์ผู้มีความรู้แจ้งความจริงโดยสมบูรณ์ และมีความดีงามในการดำเนินชีวิต และปฏิบัติได้ถูกต้องสอดคล้องกับสัจธรรมแล้วนั้น เข้าถึงภาวะไร้ปัญหาหลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นอิสระโดยสมบูรณ์”

(๔/๒๒๕)

ปัญญาที่สมบูรณ์ ความดีงามที่สมบูรณ์ และอิสรภาพที่สมบูรณ์ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็เป็นผลแห่งการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างสมบูรณ์ หรือการศึกษาที่สมบูรณ์นั่นเอง เพราะฉะนั้น บุคคลที่ถือว่าสูงสุดในอุดมคติของพระพุทธศาสนาจึงมีคุณสมบัติสามประการนี้ ดังที่เราจะเห็นว่าพระพุทธเจ้ามีพระคุณสมบัติสามประการ คือ

๑. ปัญญาคุณ ปัญญาที่รู้สัจธรรม...
๒. กุศลวาคุณ มีความดีงาม ทั้งคุณธรรมและจริยธรรมสมบูรณ์...
๓. วิสุทธิคุณ ซึ่งท่านมักเรียกว่าวิมุตติ ได้แก่ความเป็นอิสระของจิตใจ... เป็นความสุขสมบูรณ์หรือภาวะไร้ทุกข์..."

(๔/๓๒๕-๓๒๖)

"คนที่เรียกว่ามีการศึกษานั้น จะต้องได้รับการตรวจสอบดูเสมอว่า ได้พัฒนาไปโดยมีองค์ประกอบ ๓ อย่างนี้เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ หรือไม่"

(๑๖/๖๔)

ความดี - ความชั่ว

“เดี๋ยวนี้รู้สึกว่าเรามาเน้นมาห่วงกันมากในเรื่องที่ว่าทำดีได้ดี ทำไม่ดีได้ไม่ดี ไม่ค่อยเน้นกันในเรื่องของความมั่นคงทนทานในการทำดี...ผลดีที่ว่าทำดีได้ดี หรือไม่ได้ดีนี้ ผลดีมีสองอย่าง คือผลดีตามธรรมชาติ ตามกฎธรรมดาของมัน กับผลดีในทางสังคม

ผลดีทางสังคม เป็นผลดีที่สังคมบัญญัติ สิ่งที่สังคมบัญญัติขึ้นนี้ไม่แน่นอน ต้องขึ้นอยู่กับสภาพสังคมส่วนใหญ่และความนิยมตามกาลเวลา...ถ้าสมัยไหนสังคมเสื่อม มีคนไม่ดีมาก คนที่ไหนเขาจะมาช่วยเหลือหรือมาเอาใจใส่เชิดชูยกย่องตอบแทนคนดี ในสมัยที่สังคมเสื่อมถอย คนไม่ดีมีในสังคมมาก คนดีก็ยอมอับเฉา...

ผลดีที่แท้ตามธรรมชาติตามธรรมชาติ ก็คือตัวธรรมดัตถุศล ได้แก่ ความดีงามของชีวิต ของสังคม การบรรลุนิพพานหรือโพธิญาณ การที่จะมองเห็นและดำรงอยู่เพื่อผลดีในขั้นนี้ได้ จะต้องมีความเข้มแข็งทางจริยธรรม...โลกต้องการคนดี มีใช้เพื่อให้มารับรางวัล แต่เพื่อมาช่วยทำชีวิตและสังคมให้มันดี”

(๑/๗๑-๗๓)

“การทำความดีที่สมบูรณ์และปลอดภัยสิ้นเชิง ก็คือการกระทำด้วยปัญญาบริสุทธิ์ รู้ตามความเป็นจริงและเหตุผลว่าสิ่งนั้นดีงามเป็นประโยชน์ควรทำ และกระทำด้วยจิตใจที่หลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งมีความเบิกบานผ่องใสในเวลาที่ทำ”

(๔/๔๗)

“การมีอุดมคตินั้นเป็นสิ่งที่ดีและไม่ใช่ว่าทำได้ง่าย ๆ ต้องอาศัยความเข้มแข็งมั่นคงและความไฝ่ดีอย่างแรงกล้า และปัญหาความเสื่อมโทรมต่างๆ ของสังคมปัจจุบันนี้ จะแก้ไขได้ไมใช่ง่ายๆ ต้องอาศัยคนมีอุดมคติ ทำการกันอย่างแน่วแน่แข็งขัน จึงจะแก้ไขได้ ...คนมีอุดมคติ จึงนับว่าเป็นคนดีมาก ควรเชิดชูยกย่องสรรเสริญ แต่กระนั้นก็อย่าประมาท คนดีมีอุดมคติก็ทำให้เสียได้

ทางเสียของคนดีมีอุดมคติก็คือการถืออุดมคติได้ไว้ ยึดมั่นถือมั่นอย่างรุนแรง โลดแล่นไปด้วยอุดมคติอุดมการณ์อย่างไม่ลืมหูลืมตา จนอุดมคติหรืออุดมการณ์นั้นกลายเป็นเครื่องจำกัดตัวให้แคบ เป็นเครื่องกีดกันปิดบังปัญญาของตนเอง...

คนมีอุดมคติจะต้องมีศีล คือมีศีลธรรม ประพฤติตนตามหลักจริยธรรมและที่สำคัญที่สุดก็คือ คนมีอุดมคติจะต้องใช้ปัญญากำกับอุดมคติหรืออุดมการณ์ของตนอยู่เสมอ”

(๑/๘๘-๘๙)

การศึกษา กับ การเปลี่ยนแปลง

“การศึกษามีความมุ่งหมายประการหนึ่ง คือไม่ให้คนเป็นทาสของความเปลี่ยนแปลง แต่ให้เป็นผู้สามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้ คือให้เป็นอิสระอยู่เหนือการถูกระทบกระแทกชักพาโดยความเปลี่ยนแปลง และกลับนำความรู้เท่าทันต่อเหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงนั้นมาชี้นำ จัดสรรความเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปในทางที่เป็นผลดีแก่ตนได้”

(๒๑/๔๘)

“ความทันสมัยและนำสมัยที่แท้ จะต้องประกอบด้วยปัญญา เพราะทันสมัยก็คือความรู้ทัน และนำก็คือเป็นต้นคิด เป็นผู้ริเริ่ม เป็นผู้นำทางการเปลี่ยนแปลง ...ประกอบด้วยความรู้ เป็นการรู้ทันหรือรู้เท่าทัน หยั่งเห็นลงไปถึงเหตุปัจจัยของเรื่องนั้นๆ คุณและโทษของสิ่งหรือการกระทำนั้น ...ดำเนินการนำการเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปด้วยปัญญาที่จะให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งาม เป็นผลดีแก่ชีวิตและสังคม เรียกได้ว่าเป็นนายของยุคสมัยและเป็นนายของเหตุการณ์”

(๒๑/๔๒-๔๓)

การศึกษา กับ เทคโนโลยี

“การศึกษาจะต้องช่วยให้คนเจริญเท่าทันยุคสมัย ในความหมายว่าอย่างน้อยจะต้องตื่นตัวรู้เท่าทันต่อความเป็นไปและปัญหาต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และความเสี่ยงความเจริญของสังคม ... การศึกษาจะต้องเน้นบทบาททำให้คนรู้จักปฏิบัติต่อเทคโนโลยีและข่าวสารข้อมูลอย่างถูกต้องด้วยการพัฒนาคน เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นคุณ”

(๑๗/๔๑-๔๒)

“เทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นเจริญก้าวหน้าเท่าใด ก็เป็นเพียงส่วนเสริมหรือตัวการพิเศษในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ โดยที่มันเป็นเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับมีประสิทธิภาพมากขึ้นในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยเป็นปัจจัยข้างฝ่ายมนุษย์ที่เกิดเพิ่มเข้ามาในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น เพื่อสนองความประสงค์ของมนุษย์เอง”

(๑๗/๗๐)

“เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ และเทคโนโลยีก็ได้เข้ามาสัมพันธ์กับระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ... เป็นสภาพแวดล้อมอย่างใหม่ขึ้นมา เป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้ บางทีก็ไปรุกรานหรือขัดแย้งกับสังคม และสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเดิม...ทำให้เสียดุลภาพ ทำให้เสียดุลในระบบของมนุษย์ ธรรมชาติ สังคม แล้วก็ขัดขวางความสัมพันธ์ที่ดี

ที่เกื้อกูลกันระหว่างองค์ประกอบทั้งสามอย่างนั้น มนุษย์จะต้องแก้ปัญหาที่
โดยพัฒนาเทคโนโลยีในลักษณะที่จะทำให้เกิดการประสานและเกื้อกูลกัน
ภายในระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบสามอย่างทั้งการดำรงอยู่
ของมนุษย์นั้น และใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและแก่
ผู้อื่น”

(๒๒/๔๙-๕๐)

“แม้ว่ามนุษย์จะพัฒนาเทคโนโลยีเจริญไปมากเท่าไรก็ตาม
สิ่งที่จะต้องเจริญคู่กันไปก็คือการที่จะต้องพัฒนามนุษย์ ต้องพัฒนาคน
การพัฒนาคนนั้น ไม่ใช่พัฒนาเฉพาะในด้านความรู้และความชำนาญทาง
ด้านเทคนิค...หรือในเรื่องวิทยาการต่างๆ เท่านั้น แต่หมายถึงการพัฒนา
คุณภาพในด้านชีวิตจิตใจ พัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา โดยเฉพาะในการ
ที่จะใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนมากขึ้นก็ยิ่งต้องการความมีสติรอบคอบ ความ
ละเอียดถี่ถ้วน ความไม่ประมาทมากขึ้น”

(๑๕/๔๗-๔๘)

“เทคโนโลยีที่สร้างและใช้อย่างถูกต้อง ก็คือ เทคโนโลยีที่จะมา
ช่วยให้มนุษย์มีโอกาสในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาศักยภาพ
ของตนในการที่จะเข้าถึงธรรมด้วยปัญญา มีคุณธรรม และความสุข
เป็นที่บรรจบประสานกัน เมื่อทั้งสามสิ่งนี้ประสานกัน สมดุลและสมบูรณ์
ได้ อันนี้ก็คือจุดบรรจบของพุทธธรรมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี”

(๑๗/๑๐๑)

“ในสังคมปัจจุบันที่มีความวุ่นวายมากนี้ คนเริ่มมีความรู้สึกตัวกัน ถึงความที่เทคโนโลยีและความเจริญสมัยใหม่ต่างๆ นั้นมันไม่สามารถให้ความหมายที่แท้จริงแก่ชีวิตได้ มันไม่สามารถนำมนุษย์ไปสู่ความสุขที่แท้จริงได้ ...เราต้องมาทบทวนพิจารณาความหมายของวิทยาการและอุปกรณ์ต่างๆ ของความเจริญ”

(๑/๖๐-๖๑)

“โลกนี้ก็ประสบปัญหา มีความทุกข์มากมายเหลือเกิน จนกระทั่ง บางที่ก็รู้สึกกันว่าความเจริญสมัยใหม่ถึงความมืดตันแล้ว และสิ่งหนึ่งที่เป็นสาเหตุก็คือความมั่งมายในวิทยาศาสตร์ ซึ่งได้ทำให้เกิดโทษแก่โลกนี้ มามากพอสมควร ...ความจริงวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เรื่องของความมั่งมาย ...แต่คนสามารถมั่งมายในวิทยาศาสตร์ได้ และเป็นกันไม่น้อยเสียด้วย”

(๑/๖๒)

การศึกษา กับ เศรษฐศาสตร์

“ถ้าเศรษฐศาสตร์จะมีความหมายอย่างแท้จริง เศรษฐศาสตร์จะต้องมีส่วนในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ในการทำให้มนุษย์มีความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดีงาม มีความสุขสมบูรณ์ได้ดียิ่งขึ้นด้วย มิฉะนั้นเศรษฐศาสตร์จะมีไว้เพื่ออะไร ...ผลที่ต้องการในทางเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง แต่เป็นมรรคา คือเป็นฐานสนับสนุนกระบวนการพัฒนาตนของมนุษย์ เพื่อชีวิตที่ยั่งยืน เพื่อให้เขาบริโภคอาหารแล้วไม่ใช่อ้วนเฉยๆ...แต่ให้เขอ้วนเพื่อให้เขามีกำลังกายมีกำลังความคิดจะได้ฟังได้พิจารณาเรื่องที่เจริญปัญญาต่อไป ...พระพุทธเจ้าให้คนจัดหาอาหารให้คนเข็ญใจรับประทาน รับประทานเสร็จแล้ว ไม่ใช่จบแค่นั้น แต่เพื่อให้เขาได้ฟังธรรมต่อไป”

(๒๒/๔๓-๔๔)

“ผลได้ที่ต้องการในทางเศรษฐศาสตร์นี้ ไม่ใช่จุดหมายในตัวของมันเองเป็น means คือมรรคา ส่วน end คือจุดหมายของมันก็คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนามนุษย์...กิจกรรมทางเศรษฐกิจและผลของมันเป็นฐานหรือเป็นอุปกรณ์ที่จะช่วยสนับสนุนการมีชีวิตที่ดีงามและการพัฒนาตน พัฒนาสังคมของมนุษย์”

(๒๒/๕๐)

“การสร้างความพร้อมพร้อมในทางเศรษฐกิจก็เป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความสำคัญก้าวหน้าพร้อมทางเศรษฐกิจ

นั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย ให้เป็นไปเพื่อจุดหมาย คือให้เกิดคุณภาพชีวิต
ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะพัฒนาศักยภาพ สร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิต
ที่ดีงาม...สิ่งสำคัญที่เศรษฐศาสตร์จะต้องทำก็คือการหาจุดสัมพันธ์ของตน
กับวิชาการแขนงอื่นๆ ว่าจะร่วมมือกับเขาคู่ไหนในวิชาการนั้นๆ จะส่งต่อ
รับช่วงกันอย่างไร เช่น ในเรื่องการศึกษา เศรษฐศาสตร์จะสัมพันธ์หรือ
ร่วมมือกับการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาของมนุษย์ที่จุดไหน”

(๒๒/๕๑-๕๒)

การศึกษา กับ ประชาธิปไตย

“ลักษณะสำคัญ ๒ อย่างของสังคมประชาธิปไตย คือวิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นสายกลาง ซึ่งองค์ประกอบและปฏิบัติการทั้งหลาย ได้สัดส่วนสมดุลกัน...อีกอย่างหนึ่งคือการยอมรับศักยภาพของมนุษย์ว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่พัฒนาได้... ศักยภาพนั้นจะต้องได้รับการพัฒนา คือต้องมีการศึกษา เพื่อให้บุคคลมีสติปัญญา สามารถคิดวินิจฉัย เลือกตัดสินใจ และใช้เสรีภาพเป็นต้นได้อย่างถูกต้องพอดี... การจะมีประชาธิปไตยที่ดีนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เอาอย่างรูปแบบเขามาใช้ตามไปเท่านั้นก็สำเร็จ แต่มีสิ่งที่จะต้องเพียรพยายามทำด้วยความตั้งใจจริง เฉพาะอย่างยิ่ง ต้องมีการแสวงหาปัญญา และใช้ปัญญาอย่างจริงจัง โดยให้บุคคลมีเสรีภาพที่จะพัฒนาศักยภาพของตน และให้ศักยภาพนั้นอำนวยผลดีในการที่จะใช้เสรีภาพในการที่จะเกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ทำให้เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างสมดุล โดยเป็นเสรีภาพของคนที่ปกครองตนเองได้”

(๑๐/๗๑-๗๓)

“สังคมประชาธิปไตย จะต้องมีการผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน...การร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น มีลักษณะการแสดงออกต่างๆ ซึ่งเน้นความมีเมตตาปรารถนาดี หวังประโยชน์สุขต่อกัน อันจะโยงไปหาหลักการพื้นฐาน คือการที่คนเราจะต้องใช้ปัญญา...เป็นสังคมแห่งสามัคคีเอื้อเกื้อภาพ ที่คนมีเมตตาหรือไม่ตรี

ต่อกันเป็นพื้นฐานรองรับความเป็นอยู่ และการแสดงออกเสรีที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน”

(๑๐/๕๖-๕๘)

“ประชาธิปไตยจะไม่มีทางเป็นประชาธิปไตยที่ดี ถ้าหากไม่ถึง
ธรรมาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยที่เป็นอัตตาธิปไตยนั้นไม่ดีไปกว่า
ราชาธิปไตยที่เป็นอัตตาธิปไตย คือนำไปสู่ความพินาศเช่นเดียวกัน...
จะเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องเริ่มตั้งแต่รู้ว่าอะไรเป็นธรรม ความรู้เกิดขึ้นได้
ก็ต้องอาศัยปัญญา จะให้มีปัญญาก็ต้องให้มีการศึกษา ฉะนั้นจะต้องเริ่ม
ตั้งแต่ให้การศึกษา”

(๔/๔๓)

“การศึกษาที่พร่องพร้อม ที่จะให้เกิดประชาธิปไตย ก็ต้องมี
๓ องค์... คือมีทั้งศีล มีทั้งสมาธิ มีทั้งปัญญา...การศึกษาที่ขาดศีล
ขาดระเบียบวินัย ขาดสมาธิ ขาดการสร้างจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง จึงไม่
อาจจะเป็นพื้นฐานที่ดีของการสร้างประชาธิปไตยได้”

(๔/๕๖)

การศึกษา กับ ภารกิจทางวัฒนธรรม

“ในแง่วัฒนธรรมนี้ เรามีภารกิจที่จะต้องทำอย่างน้อย ๓ ประการ...

ประการที่ ๑ เรายังมีภารกิจมากที่จะทำให้คนไทยภูมิใจในวัฒนธรรมไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทยที่มีมาแต่เดิม

ประการที่ ๒ ซึ่งสืบเนื่องต่อจากประการที่ ๑ นั้น คือการเชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรมไทย ที่มีมาข้างในกับวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาจากภายนอก โดยเฉพาะวัฒนธรรมตะวันตก ว่าเราจะทำอะไรให้วัฒนธรรมทั้งสองสายนั้นประสานสอดคล้อง... ให้ได้ประโยชน์ที่ควรจะได้ ให้มันกลายเป็นความจริงของสังคมอย่างแท้จริง

ประการที่ ๓ คือการที่จะสืบต่อเก่ากับใหม่ทำให้เก่ากับใหม่มา สืบทอดต่อกัน จนเป็นกระแสธารอันเดียวกัน... เพื่อความจริงของสังคมไทยสืบต่อไป

ทั้งหมดนี้ จะสำเร็จได้ต้องอาศัยเหตุปัจจัยที่สำคัญ คือการพัฒนาสติปัญญา...”

(๘/๑๖๕-๑๖๗)

การศึกษา กับ การเผชิญหน้าทางวัฒนธรรม

“เมื่อเรสัมพันธ์กับวัฒนธรรมภายนอก ไม่เฉพาะวัฒนธรรมตะวันตกจะเป็นวัฒนธรรมใดก็ตาม เราจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่า ทำอย่างไรจะเอามันมาใช้ประโยชน์ได้ คือการที่ต้องรู้จักเลือกเอาส่วนที่ดี มองจับเอาคุณค่าที่เป็นประโยชน์ โดยแยกแยะวิเคราะห์ และที่สำคัญ เมื่อใช้ปัญญารู้จักเลือกแล้ว ก็ต้องรู้จักดูดย่อย ให้กลายมาเป็นเนื้อเป็นตัวของเรา แล้ววัฒนธรรมของเราก็จะอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น...สังคมใดๆ ก็ตาม ที่จะมีการเจริญวัฒนาต้องรู้จักเลือกรับจากภายนอก ไม่ใช่มัวยืนตัวปิดตายอยู่ ถ้าเป็นสังคมที่ปิดตายก็จะมีวัฒนธรรมที่นิ่งตายเช่นเดียวกัน”

(๒๕/๓๖-๓๘)

“ถ้าเรารับวัฒนธรรมอื่นในลักษณะที่เรียกว่าเป็นการเลียนแบบ ก็จะเป็นการถูกครอบงำ... แทนที่จะเลียน ก็เปลี่ยนเป็นเรียน...เมื่อเราเรียนก็คือการที่เราสามารถถือเอาประโยชน์จากของเขาได้ และเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์เข้ามาเสริมเนื้อตัวของเรา”

(๒๕/๓๘-๓๙)

“การที่จะสามารถสืบสานวัฒนธรรมได้ จะต้องมีความรู้หลายอย่าง เช่น รู้สภาพสังคมไทย รู้ปัญหาสังคมไทย รู้ความต้องการของสังคมไทย รู้ปัญหาความเสี่ยงความเจริญของสังคมโลกทั้งหมด รู้เท่าทันความเป็นไปของอารยธรรม และต้องรู้จักโยงปัจจุบัน อดีต อนาคต เข้าด้วยกัน...”

การศึกษาของเราจะต้องทันทางปัญญา ประเทศที่ยอดเยียมที่สุด
ที่พัฒนาสูงสุด มีความคิดอะไร มีความรู้ความเข้าใจอะไรใหม่ๆ เราต้อง
จับทัน...จะต้องจับจุดคอยดูว่าคนชั้นนำเองเขาคิดอะไร วงการชั้นนำทาง
ปัญญาของเขาขณะนี้ก้าวไปถึงไหน เราต้องเข้าถึงจุดนั้น และจับให้ได้
ทันที มิฉะนั้นจะไม่สามารถนำสังคมของเราไปได้ ในทางที่จะทำให้
วัฒนธรรมของเราเป็นวัฒนธรรมที่ก้าวหน้า

ประการต่อไปก็คือ การสร้างความมั่นใจในตัวเองที่ว่าเรามีอะไรดี
ที่จะให้แก่ผู้อื่นได้...เมื่อเรามีอะไรจะให้แก่เขาได้ ความเป็นผู้นำก็จะเกิดขึ้น
เพราะฉะนั้น จะต้องปลูกจิตสำนึกในความเป็นผู้นำ”

(๒๔/๖๗-๖๘)

การศึกษา กับ การเชื่อมโยง อดีต ปัจจุบัน อนาคต

“อดีตเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นรากฐานที่สืบต่อดำรงทอดมาถึงปัจจุบัน...การโยงอดีตเข้ามา ให้เห็นถึงรากฐานที่มาของปัจจุบันและการที่นำสาระจากอดีตนั้นมาใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ปัจจุบัน...คือการวางรากฐานสำหรับการพัฒนาต่อไปในอนาคต

อนาคตเป็นส่วนที่เรามุ่งหมาย แต่ถ้าเราต้องการทำอนาคตให้ดีขึ้น เราก็ต้องโยงมาหาปัจจุบัน และย้อนกลับไปหาอดีตได้ ทั้ง ๓ ส่วนนี้ คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต จะต้องมาประสานสอดคล้องเกื้อกูลกันได้ จึงจะเป็นการสำเร็จในการพัฒนาประเทศชาติและสังคม”

(๘/๑๗๕-๑๘๐)

“การศึกษาและการพัฒนาที่ถูกต้อง นำจะวัดด้วยการที่มนุษย์มีความสามารถมากขึ้น ในการที่ทำให้อดีต ปัจจุบัน และอนาคต มาโยงประสานเกื้อกูลกัน และทำให้บุคคล สังคม และธรรมชาติ เจริญไปด้วยกันได้”

(๘/๑๘๓)

ความสำคัญของครูอาจารย์

“เราจะต้องมีการยกฐานะของครูทั้งในด้านคุณธรรม ความรู้วิชาการ และยกฐานะในทางเศรษฐกิจและสังคมไปด้วย ปัจจุบันนี้ ฐานะของครู นั้นทรุดหมดเลย...เมื่อมองเห็นความสำคัญของการศึกษา ก็ต้องมองเห็น ความสำคัญของครู...การส่งเสริมคุณภาพครูนี้พึงถือเป็นเป้าหมายอัน สำคัญของรัฐ หัวหน้ารัฐบาลควรจะเอาใจใส่ในเรื่องนี้ให้เต็มที่ ครูควร ได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลชั้นนำของสังคม... เราจะต้องหันกลับมาทำ ให้ครูเป็นอาชีพอันดับหนึ่ง เพราะเป็นคนที่สอนคนในอาชีพอื่นทุกอาชีพ เป็นครูเขาแต่กลับมามีในสภาพที่ด้อย...เมื่อปล่อยปละละเลยกัน แม้แต่ ในเรื่องที่รู้กันอยู่อย่างเต็มอกเต็มที่แล้วสังคมนั้นจะก้าวหน้าไปได้อย่างไร”

(๓/๒๐๓)

“คำว่า “นักศึกษา” นั้นแสดงความหมายอยู่ในตัวว่าเป็นผู้ไม่ศึกษา ค้นคว้า แสวงปัญญา และฝึกหัดการใช้ปัญญาอย่างเอาจริงเอาจัง... ภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งของนักศึกษาในปัจจุบันก็คือ การที่จะแสวงปัญญา และฝึกหัดการใช้ปัญญา... ครูอาจารย์ทำหน้าที่หลายอย่าง...อย่างหนึ่งเรา เรียกว่าเป็นศิลปทายกหรือศิลปทายก...แปลว่าผู้ถ่ายทอดหรือให้ศิลปวิทยา ...หน้าที่อีกอย่างหนึ่งคือความเป็นกัลยาณมิตร...คือการแนะนำชี้ช่องทาง ในการแสวงปัญญาให้ศิษย์รู้จักใช้ปัญญาและฝึกอบรมในการใช้ปัญญานั่นเอง”

(๗/๑๑๑-๑๑๒)

การศึกษา กับ การสร้างผู้นำรุ่นใหม่

“การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างคนชั้นนำ หรือปัญญาชนชั้นนำ การศึกษาของเราควรเป็นการศึกษาที่ผลิตคนรุ่นใหม่ให้เป็นผู้นำได้จริง คือเป็นคนที่ยึดักสังคมไทย เป็นคนที่พูดกับชาวบ้านรู้เรื่องอยู่กับชาวบ้านได้ เป็นคนที่ชาวบ้านเชื่อถือและนับถือจนนำชาวบ้านได้ ไม่ใช่เป็นการศึกษาที่แยกคนรุ่นใหม่ออกจากสังคมไทย ทำให้คนไทยกับคนไทยรู้สึกแปลกหน้ากัน แต่ต้องเป็นการศึกษาที่ทำให้คนไทยเข้าใจกัน และรู้เท่าทันคนนอก ไม่ใช่สร้างคนไทยที่ฝากใจกับคนนอก ...การศึกษาเท่าที่เป็นมาได้มีส่วนแยกคนไทยออกจากสังคมไทยไม่น้อย เราจึงจะต้องพยายามสร้างคนไทยชั้นนำรุ่นใหม่ที่เป็นคนของสังคมไทยเองให้มานำชุมชนไทย”

(๑/๘๓-๘๔)

“เวลานี้คนไทย รวมทั้งเด็กและเยาวชน จะต้องเป็นคนที่มีมองให้กว้าง คิดให้ไกล ใฝ่ให้สูง มองให้กว้าง คือ ไม่มองแคบๆ อยู่แค่สังคมของตนเอง คิดให้ไกล คือคิดยาวออกไปทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคต ไม่ใช่คิดสั้นๆ อยู่แค่ปัญหาเฉพาะหน้า และใฝ่ให้สูง คือใฝ่อย่างพระโพธิสัตว์...มุ่งหมายปรารถนาจะเข้าถึงสัจธรรมความจริงที่สูงที่สุด และปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะบำเพ็ญความดีงาม สร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้เข้าถึงประโยชน์สุขอย่างสูงสุด”

(๒๔/๖๘-๖๙)

“ตามหลักพระพุทธศาสนา ชาวพุทธจะต้อง มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง ...มองกว้างอย่างไร ไม่ให้มองอยู่แค่ตัวเอง ไม่ให้มองแค่สังคมของเรา แต่ให้มองทั้งโลก ให้มีปัญญามองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่งในธรรมชาติทั้งหมด ...คิดไกลไปข้างหน้า จนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุดให้มีชีวิตอยู่กับปัจจัย โดยมีปัญญาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยยาวไกลไปในอดีต และมีความไม่ประมาทที่จะป้องกันความเสี่ยง และสร้างสรรค์เหตุปัจจัยให้พร้อมที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามในอนาคต ...ใฝ่สูงก็คือ ใฝ่ธรรม มุ่งแสวงหาความรู้ให้เข้าถึงความจริงแท้ ปราศจากจะสร้างสรรค์ความดีงาม บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม ให้ชีวิตและสังคมบรรลุความดีงาม ประเสริฐเลิศด้วยธรรม...”

(๓๐/๓๓-๓๕)

“ค่านิยมในการตามสังคมตะวันตกหรือตามวัฒนธรรมตะวันตกนี้ ได้ฝังลึกลงไป在心ใจของคนไทยจนกลายเป็นสภาพจิตที่ขอเรียกว่า เป็นสภาพจิตแบบผู้ตามและผู้รับ เวลานี้คนไทยเราไม่รู้ตัวเลย ว่าเรานี้เป็นผู้ตามและเป็นผู้รับตลอดเวลา สภาพจิตนี้มันฝังแน่นจนติดเป็นนิสัย ...ฉะนั้นเวลานี้จึงต้องขอย้ำจุดเน้นที่สำคัญคือ ต้องปลูกจิตสำนึกของคนไทยในความเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้ ...จิตสำนึกนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องสร้างขึ้นให้ได้...”

(๓๐/๒๓๗-๒๔)

การพัฒนาการศึกษาที่ถูกต้อง

“การศึกษานั้นมีสองแบบคือ การศึกษาแบบตามสนองสังคมกับการศึกษาแบบนำทางสังคม การศึกษาที่แท้จริงจะต้องเป็นการศึกษาที่นำทางสังคม ไม่ใช่การศึกษาที่ตามสนองสังคม ปัจจุบันนี้ การศึกษาเป็นไปในลักษณะการตามสนองสังคมมาก อย่างน้อยก็มุ่งเพียงจะทำหน้าที่ผลิตกำลังคนให้แก่ประเทศชาติ... การสนองความต้องการอย่างนี้ก็เป็นภาระด้านหนึ่งของการศึกษา แต่มันไม่ใช่เนื้อแท้ของการศึกษา มันเป็นส่วนนอก หรือส่วนวงนอกของการศึกษา และเป็นส่วนปลีกย่อย...การศึกษาที่แท้ต้องเป็นตัวนำสังคม ...ถ้าสังคมเดินทางผิด การศึกษาก็ต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้มันเดินทางให้ถูก”

(๒๘/๗๓-๗๔)

“ขณะนี้ถึงเวลาที่เราต้องการความเปลี่ยนแปลงทางสังคมแล้ว และการเปลี่ยนแปลงนี้จะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นรากฐาน ถึงขั้นความคิดจิตใจ ถึงขั้นค่านิยม ถึงขั้นภูมิปัญญา...ขณะนี้เราต้องการเปลี่ยนแม้กระทั่งสภาพจิตของคนไทย จากความเป็นผู้ตามและผู้รับ ให้ขึ้นมาสู่ความเป็นผู้นำและผู้ให้ ... คนไทยเราเคยสำรวจตัวเองไหมว่าเรามีอะไรที่จะให้แก่ผู้อื่นบ้าง อย่างน้อยก็ได้ชื่อว่าประเทศไทยเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์อารยธรรมของโลก...การศึกษาจะต้องสร้างความเปลี่ยนแปลงขึ้นที่จุดยืนนี้ สภาพจิตที่เคยชินที่ฝังลึกกันมานานเป็นร้อยปี จะต้องเปลี่ยนแปลงเสียที ถ้ามิฉะนั้นแล้ว การศึกษาของประเทศไทยจะไม่เดินหน้า”

(๒๘/๗๔-๗๖)

“การศึกษาที่แท้ไม่ใช่เป็นเพียงการศึกษาเพื่อสนองสังคมเท่านั้น การศึกษาที่แท้จริงนั้นเป็นตัวการพัฒนาสังคม เป็นตัวแก้ไขปรับเปลี่ยน กระบวนการพัฒนาสังคม และเป็นผู้นำทางให้แก่สังคม”

(๒๒๓/๑๓๙)

“ปัจจุบันนี้ สิ่งที่ครอบงำสังคมก็คือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ...ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่มักจะถูกหลงลืมไป ...สิ่งนั้นก็คือ ศาสนธรรม และวัฒนธรรม...การพัฒนาการศึกษาที่ถูกต้อง ก็คือจะอย่างไรให้ ศาสนธรรมและวัฒนธรรมฝ่ายหนึ่ง กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อีกฝ่ายหนึ่ง มาประสานสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน อย่างน้อยก็ให้มา ควบคุมกันได้ คือเมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญไป เราก็มีศาสนา- ธรรมและวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องควบคุมไม่ให้เหลว ไม่ให้ฟลาด ไม่ให้ ทำลายประโยชน์ของสังคม ไม่ให้ชีวิตของมนุษย์ผิดฟลาดไป ถ้าหาก สองฝ่ายนี้มาประสานเกื้อกูลกันได้ก็จะเป็นความสำเร็จในการศึกษาและ การพัฒนา”

(๘/๑๘๔)

จุดเน้นของการจัดการศึกษาในอนาคต

“การศึกษาในยุคต่อไปของประเทศไทยนี้ น่าจะให้ความสนใจต่อการเปลี่ยนจิตสำนึก เพราะคงจะต้องยอมรับว่าเด็ยนี้เรามีลักษณะจิตใจแบบผู้รับและผู้ตาม จนกระทั่งไม่ลืมหูลืมตา ผังลึกลงกระทั่งทำไปโดยไม่รู้สึกรู้สตัวเลย ฉะนั้น จะต้องตื่นขึ้น แล้วก็เตือนกัน แล้วก็พยายามฝึกฝนกันขึ้นมา พัฒนากันขึ้นมา ให้มีจิตสำนึกที่จะเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้”

(๑๙/๓๕)

“เราควรจะก้าวออกไป คือไม่ใช่เป็นสังคมที่ตามเขาหรืออย่างที่ว่า มีความรู้สึกด้อยอยู่เรื่อยไป ทำอย่างไรเราจึงจะก้าวเข้าไปอยู่ในวงของกลุ่มชนผู้นำที่จะคิดแก้ปัญหาของโลก พุดง่ายๆ ว่า มีดีอะไรที่จะให้แก่เขาบ้าง ...ขณะนี้เราไม่ค่อยรู้สึกต่อการที่ว่าเรามีดีอะไรบ้างหรือเปล่า เพราะเราไม่เคยคิดหรือไม่เคยที่จะมอง”

(๑๙/๓๕)

“ด้วยการมาศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องพระพุทธศาสนา นี้ เราจะมีอะไรใหม่ๆ ให้แก่วิชาการของโลก ที่ไม่เป็นเการไปทำซ้ำอยู่เฉพาะแค่ตามฝรั่ง รอรับของฝรั่ง หรือทำอะไรเท่าที่ฝรั่งเขาทำอยู่เท่านั้น... การวิจัยพระพุทธศาสนามีทางเป็นไปได้มากที่จะทำให้เราเป็นผู้นำ และเป็นผู้ให้ ไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับและผู้ตาม”

(๑๙/๘๗-๘๘)

“ขณะนี้สังคมโลก โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้ว ได้มาถึงจุดที่ยอมรับปัญหา พวกกันแสวงหาทางออก และโน้มตัวเข้ามาสนใจแล้ว โฉนเรามีสมบัติเหล่านี้แล้วจะปล่อยโอกาสหรือทิ้งให้เขาไปเสีย...ที่จริงเราอยู่ในฐานะที่จะศึกษาได้ดีกว่าเขา ทำไมเราจะไม่นำหน้า Maslow บ้าง? ทำไมเราจะไม่นำหน้า Fritjof Capra หรือ Schumacher บ้าง?”

(๑๓/๘๘-๙๙)

“การที่จะแก้ปัญหาการศึกษา หรือจะแก้ปัญหาสังคมไทยได้นั้น อาตมภาพ ถือหลักว่า จะต้องเข้าถึงพื้นฐานของไทย และจะต้องไล่ให้ทันความคิดชีวิตสังคมฝรั่ง ต้องทั้งสองอย่างจึงจะสำเร็จ...อะไรเป็นสิ่งที่เรามีให้แก่อารยธรรมของโลกบ้าง...อีกด้านหนึ่งก็คือว่า เราจะต้องฉลาดที่จะรู้จักเลือกเอาสิ่งที่ดีที่สุดของเขามาเสริมให้แก่ตน”

(๖/๖๑-๖๒)

“สิ่งที่เรียกว่าเป็นความเจริญของฝรั่งที่เป็นมาแล้วก็ดี ของญี่ปุ่นที่กำลังแข่งขันมาก็ดี แท้จริงแล้วก็มีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย มีทั้งส่วนที่เจริญและส่วนที่เสื่อมอยู่พร้อมกัน...คนที่มีความเป็นของตัวเอง ถ้ารู้จักดู รู้จักแยก รู้จักทำให้เป็น เมื่ออยากจะเจริญให้ดี ก็มีแต่ได้ประโยชน์จากเขา ถึงจะเจริญก็ไม่จำเป็นต้องเจริญแบบฝรั่ง ไม่จำเป็นต้องเจริญแบบญี่ปุ่น”

(๑๓/๑๔๔)

การปฏิรูปการศึกษา

“การปฏิรูปการศึกษานั้นเป็นเรื่องใหญ่...คำว่า “ปฏิรูป” เป็นคำที่น่าศึกษา ปฏิรูปนั้นมีความหมาย ๒ อย่าง คือ

๑. ทำให้กลับเข้ารูปเดิม เพราะคำว่า “ปฏิ” ก็คือกลับไปเป็น อย่างเก่า หรือกลับเข้าที่ ... “ปฏิรูป” จึงแปลว่า ปรับรูป หรือปรับให้กลับเข้าที่ คืออาจจะเกิดความเคลื่อนไหวคลาดออกไป ก็ทำให้เข้ารูปเดิมที่ถูกต้อง

๒. ทำให้เหมาะสมหมายความว่าปรับแก้ไขให้เหมาะกับสภาพที่เป็นอยู่ เพื่อให้ได้ผลดีตามวัตถุประสงค์

การปฏิรูปในที่นี้ (การปฏิรูปการศึกษา-ผู้รวบรวม) อาจจะมี ความหมายได้ทั้ง ๒ อย่าง คือในบางกรณีก็เป็นความหมายแรก บางกรณีก็เป็นความหมายที่ ๒...”

(๓๑/๒)

“...การปฏิรูปการศึกษา คือกลับไปหาธรรมชาติที่มนุษย์เป็นสัตว์ แห่งการเรียนรู้ ...ถ้ามองในแง่นี้การปฏิรูปการศึกษาก็กลับไปเป็นการ ปฏิรูปที่ใช้ในความหมายแรก ...เพราะว่าเมื่อเราเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ สร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ เราสร้างศัพท์ใหม่คิดว่ากันไว้ แต่ก็จริงบุคคล แห่งการเรียนรู้ ก็คือนักเรียนนี่แหละ ไซ้ใหม่ เป็นศัพท์เก่าที่สุด นักเรียนก็คือผู้ที่เอาจริงเอาจังในการเรียน บุคคลแห่งการเรียนรู้ ก็คือนักเรียนนั่นเอง...”

(๓๑/๑๐)

“...ทางพระถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก เรียกว่า ว่าเป็นสัตว์
แห่งการเรียนรู้ คือการดำเนินชีวิตของเขา โดยเฉพาะดำเนินชีวิตที่ดีงาม
ไม่ใช่ได้มาเปล่าๆ เขาต้องลงทุนด้วยการเรียนรู้และฝึกหัด ก็คือการ
ศึกษานั่นเอง...”

(๓๑/๑๑)

“...การที่จะบอกว่าเราจะสร้างบุคคลให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้
ให้องค์กรเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และให้สังคมเป็นสังคมแห่งการศึกษานั้น
เป็นเรื่องเก่าเหลือเกิน แต่แก่นนี้เป็นเก่าตามหลักการของธรรมชาติ ไม่ใช่
เก่าเพียงเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ แต่แก่นในที่นี้คือค้นไปสู่ธรรมชาติ
ของมนุษย์นั่นเอง เพราะธรรมชาติมนุษย์นั้นคือเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก หรือ
เป็นสัตว์ที่จะมีชีวิตที่ดีงามได้ด้วยการเรียนรู้...”

(๓๑/๑๓)

“...ระยะนี้ขอบพูดกันว่า จะต้องรีเอนยีเนียร์ หรือ รื้อปรับ
ระบบและกระบวนการทำงานกันใหม่ แต่แค่นั้นไม่พอ เรามักจะต้อง
พัฒนาคนเพื่อเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ถ้าจะให้การพัฒนา
ยั่งยืนได้จริง สิ่งที่จะต้องรีเอนยีเนียร์ ก็คือต้องรื้อปรับระบบและ
กระบวนการพัฒนาคนนั่นเองกันใหม่ทั้งหมด...”

(๓๑/๖๓)

พัฒนาคน กับ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์

“...คำว่า “ทรัพยากรมนุษย์” เกิดขึ้นเมื่อราวปี ๒๕๐๕ เป็นศัพท์ใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นในยุคที่กระแสการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจกำลังแรง จนกระทั่ง เรามองคนเป็นทรัพยากร คือเป็นทรัพยากรสิน เป็นทุน เป็นเครื่องมือ หรือเป็นปัจจัยที่จะนำไปใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจตลอดจนสังคมอีกทีหนึ่ง สาระสำคัญคือมองคนเป็นทุน หรือเป็นสิ่งที่จัดสรรเอาไปใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม...”

(๓๒/๕)

“...ปัจจุบันนี้เราเปลี่ยนแนวความคิดใหม่ เราบอกว่าการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจนั้นไม่ถูกต้อง แต่ศัพท์คือคำว่า “ทรัพยากรมนุษย์” ก็ยังติดอยู่ จนกระทั่งเวลานี้เราชักสับสน ทั้งๆ ที่หันมาเป็นการพัฒนาตัวคน แต่ศัพท์ที่ใช้ก็อยู่ในสายความคิดที่เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ ...แสดงว่าเรายังคิดในแนวความคิดที่มุ่งเอาคนไปใช้เป็นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หรือสักว่าพูดไปโดยไม่คิด หรือไม่ก็ใช้ๆ ไปอย่างนั้นเอง...”

(๓๒/๕-๖)

“...เราต้องมีความชัดเจน จะต้องมีการแยกว่าจะพัฒนาคนในฐานะที่เป็นมนุษย์หรือเป็นตัวตน หรือจะพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพยากร สองคำนี้คนละอย่าง แต่ที่ว่านั้นก็ไม่ใช่หมายความว่า จะเลิกพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพยากร มนุษย์ในแง่หนึ่งก็เป็นทรัพยากรทางสังคมและ

ทางเศรษฐกิจ เพราะคนมีคุณภาพดีก็เอาไปใช้พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
ได้ผลดี แต่เราคงไม่หยุดแค่นั้น คือในขั้นพื้นฐาน เราต้องพัฒนาคน
ในฐานะที่เป็นคน เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์...”

(๓๒/๖)

“...ถ้าเราแยกอย่างนี้ได้ คือรู้ว่าพัฒนาคนในฐานะที่เป็นการ
พัฒนามนุษย์ คือพัฒนาตัวมนุษย์ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีชีวิต
ที่ดีงาม มีความสุข มีอิสรภาพ อย่างหนึ่ง และพัฒนาคนนั้นในฐานะที่
เป็นทรัพยากรมนุษย์ คือเป็นทุนที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคม อีกอย่างหนึ่ง...”

(๓๒/๖-๗)

“...วิชาศึกษาทั่วไป ทำหน้าที่ทำคนให้เป็นบัณฑิตหรือสร้างบัณฑิต
มีบทบาทโดยตรงในการพัฒนาคน เพื่อให้บุคคลแต่ละคนเป็นคนที่มีสมบูรณ์
มีชีวิตที่ดีงาม ประณีต ประเสริฐ สมกับความเป็นมนุษย์ หรืออาจจะ
เรียกว่าเป็นคนเต็มคน เป็นชีวิตที่มีอิสรภาพและมีความสุข ส่วนวิชา
เฉพาะและวิชาชีพ มีหน้าที่สร้างเครื่องมือ และความสามารถที่จะใช้
เครื่องมือนั้นให้แก่คน (ที่จะเป็นบัณฑิต) โดยพัฒนาคนขึ้นในฐานะที่เป็น
ทรัพยากรของสังคม เพื่อให้เขาเป็นทุน เป็นองค์ประกอบหรือเป็นปัจจัย
ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ ในการร่วมสร้าง (หรือจะถูกนำไปใช้สร้าง)
ความเจริญทางเศรษฐกิจ และความเจริญด้านอื่นๆ ของสังคม...”

(๓๒/๙-๑๐)

“...ในแง่จุดหมายระยะยาว การศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้เป็นคนเต็มคน ผู้มีชีวิตที่สมบูรณ์ ให้เป็นบุคคลที่พัฒนาแล้ว ทั้งด้านพฤติกรรม ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ (รวมทั้งธรรมชาติ) หรือพฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ ทั้งด้านจิตใจและด้านปัญญา อย่างน้อยให้ได้คุณสมบัติเหล่านี้ในฉบับง่ายที่พูดได้สั้นๆ ว่าให้เป็นคนที่เก่ง ดี และมีความสุข...”

(๓๒/๕๗)

จิตสำนึกในการศึกษา

“...การศึกษาคือชีวิตของมนุษย์ หรือชีวิตที่ดีคือชีวิตแห่งการศึกษา มนุษย์จะต้องรับเป็นหลักการเลยว่าการศึกษาเป็นเนื้อหาแห่งชีวิตของตน ชีวิตของเรจะต้องมีการศึกษา คือต้องสร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา...”

(๓๓/๔๓)

“...จิตสำนึกในการศึกษา ก็คือ การที่จะระลึกลูกอยู่เสมอและไม่ใจที่จะเรียนรู้ ผักผ่อน พัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีจิตสำนึกนี้แล้ว การรับประสบการณ์ ก็จะมีท่าที่ต่างไป ปฏิกริยาตอบสนองและการมองอะไรต่างๆ จะต่างไปหมด ...พอมิจิตสำนึกนี้ เราก็มองประสบการณ์ และสถานการณ์ทุกอย่างในแง่ที่เราจะได้เรียนรู้และฝึกฝนพัฒนาทั้งนั้น ...ยิ่งเจอปัญหาหรือสถานการณ์อะไรที่ยากมาก เราก็ยังได้เรียนรู้มาก ได้ฝึกมาก ได้พัฒนามาก ซึ่งเป็นความจริงอย่างนั้น เป็นความจริงโดยธรรมชาติอะไรยิ่งยาก เมื่อมนุษย์ทำมนุษย์ก็ยิ่งได้เรียนรู้มาก...”

(๓๓/๔๔-๔๕)

“...คนมีจิตสำนึกในการศึกษาไม่มองเห็นฝ่ายรับว่าเทคโนโลยีมาช่วยบาเรา...แต่เขามองด้วยความรู้สึกว่าเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่รับใช้เรา มาช่วยให้เราสามารถก้าวต่อไปในการทำการสร้างสรรค์สิ่งที่ดียิ่งกว่านี้...”

(๓๓/๔๖)

สื่อมวลชน

“...คำว่า สื่อมวลชน นี้ เท่าที่เราให้ความหมายกัน มักจะเน้นในแง่ของการที่เป็นสื่อกลางในการกระจายข่าวและความรู้ไปสู่ประชาชน คล้ายๆ ว่า เป็นศูนย์กลางที่รวบรวมเอาข่าวสารความรู้ แล้วก็ถ่ายทอดไปให้ประชาชนรับทราบ แต่ความเป็นสื่อกลางหรือศูนย์กลางในแง่นี้ ยังรู้สึกว่าจะไม่สมบูรณ์ เท่าที่มองดูบทบาทของสื่อมวลชนไม่ใช่เท่านั้น นอกจากจะเป็นศูนย์กลางรวบรวมประมวลข่าวสารความรู้ส่งกระจายไปให้ประชาชนแล้ว สื่อมวลชนยังเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นๆ ที่กำลังมีปัญหาหรือกำลังมีเรื่องราวเกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม เช่นเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ซึ่งไม่ใช่เป็นสื่อกลางที่ทำงานข้างเดียวคือ ไม่ใช่เป็นเพียงกระจายข่าวสารจากฝ่ายรัฐบาลไปสู่ประชาชนเท่านั้น แต่ยังสะท้อนเสียงของประชาชนมาให้รัฐบาลรับทราบด้วย เพราะฉะนั้นในแง่นี้สื่อมวลชนจึงเป็นสื่อกลางที่ไม่ใช่ทำงานออกไปสู่ประชาชนข้างเดียว แต่รับฟังเสียงจากประชาชนมาให้ส่วนงาน หรือบุคคล หรือองค์กร อะไรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ ได้รู้ได้ทราบ ปัจจุบันนี้สื่อมวลชนทำงานเหล่านี้ทั้งหมด เพราะฉะนั้น จึงมีความหมายกว้างขวางกว่า คำจำกัดความที่มักเอามาอ้างกัน...”

(๓๕/๒-๓)

“...รวมความง่าย ๆ ว่า หน้าที่และบทบาทสำคัญของสื่อมวลชนในปัจจุบันนี้ คือ

๑. ทำหน้าที่พื้นฐานในฐานะเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลที่ถูกต้องที่เข้ามาแทนที่ข่าวลือ

๒. เป็นยามระวังภัยให้แก่สังคม มีอะไรที่จะเป็นปัญหา ที่จะทำให้เกิดภัยอันตรายแก่สังคม สื่อมวลชนจะต้องยกเรื่องนั้นขึ้นพิจารณา ช่วยบอกกล่าว มาช่วยบอกให้รู้ เป็นการเตือนภัย เพื่อสังคมจะได้พยายามหลีกเลี่ยงปัญหาเหล่านั้น

๓. เป็นผู้ชี้แจงหรือบอกแหล่งโซคลาภแก่สังคม

ข้อสามนี้เป็นด้านบวกซึ่งก็สำคัญเหมือนกัน มีความหมายรวมถึงการให้ความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ๆ สิ่งที่เป็นความริเริ่มสร้างสรรค์ที่ดี สื่อมวลชนก็เอามาบอกกล่าวคนในสังคมนี้ ใครมีความคิดริเริ่ม มีการค้นพบ หรือได้ความรู้อะไร มีความคิดใหม่ๆ ทำอะไรๆ ที่เป็นการสร้างสรรค์ สื่อมวลชนก็เอามาสนับสนุน เอามาช่วยเผยแพร่ให้ อันนี้จะเป็นประโยชน์มาก

๔. ข้อสุดท้ายคือ เป็นผู้นำในทางสร้างสรรค์ที่จะพาสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งเป็นเรื่องของการนำในทางความคิด ที่บอกว่าเป็นผู้สร้างทัศนคติ ค่านิยม มติมหาชน และกระแสดความคิดที่ถูกต้องทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่ที่ขอกกล่าวโดยย่อ ซึ่งทางสื่อมวลชนย่อมทราบกันดีอยู่แล้ว...”

(๓๕/๘-๙)

“...แต่สื่อมวลชนที่พึงประสงค์ของสังคม น่าจะเป็นสื่อที่สะท้อนภาพที่แท้จริงของสังคม เป็นกระจกเงาที่เรียบเสมอ พร้อมทั้งมีไฟฉายที่ส่องให้สังคมรู้เห็นและรู้ตัวถึงจุดสำคัญที่ควรแต่งแก้เสริมตัว ตลอดจนเมื่อช่วยให้แต่งตัวได้ดีเสร็จแล้ว ยังส่องนำให้เห็นทางที่พึงเดินข้างหน้าสืบต่อไปด้วย...”

(๓๕/๑๑)

“...อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ ก็คือ ได้บอกแล้วว่าสื่อมวลชนนั้นมีฐานะเป็นผู้นำสังคม โดยเฉพาะบทบาทตอนนี้เรียกได้ว่าเป็นผู้นำที่สำคัญในสังคมไทย ปัจจุบันนี้สื่อมวลชนมีอิทธิพลมากในการเป็นผู้นำของสังคม สื่อมวลชนจะทำหน้าที่นี้ได้ดีจะต้องเข้าถึงรากฐานและพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมของตัวเองด้วย เรียกว่าง่ายๆ ว่า ต้องรู้จักสังคมของตนเองอย่างเพียงพอ อีกด้านหนึ่งก็คือ ต้องรู้เท่าทันสังคมโลกด้วยความเป็นไปในสังคมที่พัฒนาแล้ว โลกส่วนที่เจริญอย่างที่สุด คือประเทศที่เจริญสูงสุดเขาเป็นอย่างไร ต้องรู้เท่าทันทั้งสองด้าน จึงจะนำสังคมนี้ไปสู่ความเจริญได้ ในด้านที่หนึ่งคือ ต้องรู้จักสังคมของตนเอง ต้องเข้าถึงรากฐานทางวัฒนธรรมของตน เพราะถ้าเราไม่รู้จักสังคมของตนเองดี เราจะสร้างสรรค์สังคมนั้นได้อย่างไร เราจะสร้างสรรค์สังคมที่เราไม่รู้จักได้อย่างไร ถ้าเราจะสร้างสรรค์สังคมใด เราจะต้องรู้จักสังคมนั้นอย่างดีก่อน แล้วเราจึงจะรู้จุดอ่อนจุดแข็ง จุดบกพร่อง จุดดีจุดเด่น และอะไรอื่นๆ ที่เราควรจะแก้ไขหรือส่งเสริม...”

(๓๕/๑๕-๑๖)

“...อีกเรื่องหนึ่งคือ สิ่งที่เราเรียกว่า เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ หรือ Freedom of the press อันนี้ก็เป็นสิ่งที่สำคัญ ในสังคมไทยของเรา เราเคยขาดแคลนสิ่งนี้มากมานาน จนกระทั่งเวลานี้เราได้ขึ้นมาเยอะจากการที่ขาดแคลนมานานแล้วก็ได้ขึ้นมาใหม่ ๆ นี้ ก็มีจุดที่ต้องระวังอย่างหนึ่ง เรียกว่า ความไม่ประมาท คือ นักการเมืองเหลิงอำนาจได้ฉันทัด สื่อมวลชนก็อาจจะเหลิงอำนาจได้ฉันทัดนั้น การที่มีเสรีภาพในการเสนอข่าวสารข้อมูลนี้ เมื่อทำไปๆ บางทีอิสรภาพและเสรีภาพก็ทำให้เราเหลิงได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ในการที่จะรักษาสถานะให้เป็นที่น่าเชื่อถือของสังคม สื่อมวลชนก็ต้องระมัดระวังโดยมีความรับผิดชอบในการที่จะรักษา และใช้เสรีภาพในการเสนอข่าวสารนี้ มิฉะนั้น วันหนึ่งเสรีภาพนี้ก็อาจจะสูญเสียไปได้ บางทีก็ไม่ใช่สูญเสียแก่ใครที่จะมายึดอำนาจหรอก อันนั้นก็เป็นเรื่องหนึ่ง แต่อีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญก็คือ การถูกตีกลับจากประชาชน ทำให้กลายเป็นว่า เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชนหรือประชาชนต่อต้านเสรีภาพของหนังสือพิมพ์...”

(๓๕/๒๐)

“...ว่าโดยย่อ ความรับผิดชอบของสื่อมวลชนนั้นมี ๒ ระดับ ระดับที่หนึ่ง ระดับข้อมูล จะเรียกว่าระดับความรู้ก็ได้ คือ ระดับของการเสนอข่าวสารข้อมูลต่างๆ ความรับผิดชอบเป็นเพียงเรื่องของความถูกต้องแม่นยำ ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลเฉพาะกรณีระยะสั้นเพราะข้อมูลข่าวสารมักเป็นเรื่องของข้อเท็จจริงเฉพาะ ส่วนระยะสั้นเพียงว่ารู้ผิดหรือรู้ถูก ถ้าพลาดไป ก็อาจจะทำให้การปฏิบัติการในเรื่องนั้นผิดพลาดไปด้วย แต่ก็เป็นเรื่องเฉพาะตัวระยะสั้น ที่นี้อีกระดับหนึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก

ระดับที่สอง ระดับความคิด ทางพระเรียกว่าระดับทัญญู ระดับทัญญู คือ ตอนที่เห็นความเชื่อ เป็นทัศนคติ เป็นค่านิยม เป็นแนวความคิดของสังคม ซึ่งเป็นเรื่องระยะยาวแล้วถ้าผิดก็เป็นปัญหาใหญ่ ถ้าเราสร้างความเชื่อ แนวความคิด ทัศนคติหรือค่านิยมอย่างใดขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นเรื่องที่มีผลต่อสังคมระยะยาวมาก เพราะฉะนั้นความรับผิดชอบจึงต้องมีทั้ง ๒ ระดับ..."

(๓๔/๒๑-๒๒)

"...สำหรับผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับข่าวสารข้อมูลท่านสอนหลักการว่า จะต้องมีปัญหาชุดหนึ่ง ในระดับของวิธีการที่จะจัดการกับข่าวสารข้อมูล ปัญหาในการจัดการกับข่าวสารข้อมูลนี้ มี ๔ ข้อที่สำคัญ คือ

ข้อที่หนึ่ง ชัดเจนในเนื้อหา หมายความว่าเราจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่กำลังพูดจากล่าวถึงนั้นๆ อย่างชัดเจนเพียงพอ เรียกว่าเมื่อมองหรือนึกถึงเรื่องนั้นๆ แล้วเรามองเนื้อหาของมันได้ชัดว่ามีอะไรบ้าง และเป็นอย่างไร สามารถลำดับเรื่องราวได้ พรรณนาได้ บรรยายได้ในใจของเรา นี่เรียกว่ามีความเข้าใจเนื้อหาสาระความเป็นไปของเรื่องราวนั้นอย่างเพียงพอ อันนี้เป็นประการแรกในการที่เราจะทำงานเกี่ยวกับข่าวสารข้อมูล ต้องได้อันนี้ก่อน ต้องถามตัวเองว่าเรามีความเข้าใจเรื่องนี้อย่างเพียงพอไหม ชัดเจนไหม ถูกต้องไหม รู้ความจริงไหม ถามตัวเองให้ชัดก่อน ถ้ายังไม่ชัดจะได้รับค้นหาสืบสาวให้ชัด มิฉะนั้นแล้ว ถ้าขั้นนี้พลาด เราก็พลาดหมดเลย แล้วจะทำหน้าที่ไม่ได้แม้แต่ในการที่จะเสนอข่าวสารให้ถูกต้องแม่นยำ จะต้องถามตัวเองให้ได้ในข้อนี้ก่อน

ข้อที่สอง จับประเด็นได้ คือ จะต้องรู้ว่าเรื่องที่เกิดขึ้นนี้หรือเรื่องราวความเป็นไปหรือเนื้อความทั้งหมดนี้ตัวประเด็นอยู่ที่ไหน จุดของปัญหาอยู่ที่ไหน จะเห็นว่าหลายคนสำหรับเรื่องนี้ตัวเองพอจะรู้เข้าใจหรือรู้รายละเอียดชัดเจน แต่จับประเด็นไม่ถูก ทำให้เจาะจงเรื่องไม่ถูก และไปไม่ได้ไกล เพราะฉะนั้น ในประการที่สอง ผู้ทำงานสื่อมวลชนจะต้องถามตัวเองว่า ในเรื่องนี้ตัวประเด็นอยู่ที่ไหน จุดของปัญหาอยู่ที่ไหน แล้วตัวเองมีความชัดในตัวประเด็นหรือไม่

ข้อที่สาม ใช้ภาษาเป็น คือ มีความสามารถในการใช้ภาษาสื่อสาร จะต้องสามารถใช้ภาษาสื่อความเข้าใจให้แก่ประชาชน ให้เขาเข้าใจสิ่งที่เราเสนอได้ถูกต้องแม่นยำชัดเจน ตรงตามที่เราต้องการให้เขาเข้าใจ ถ้าสามารถมากกว่านั้น สื่อมวลชนบางคนเก่งก็สามารถแม้แต่ชักจูงความคิดเห็นความเชื่อได้ ถึงขั้นที่เรียกว่าสร้างประชามติได้ สร้างมติมหาชนได้ สร้างทัศนคติได้

ผู้ที่สามารถถึงขั้นนี้ จะต้องให้ความสามารถพัฒนาไปพร้อมกับคุณธรรมความรับผิดชอบ ทั้งในแง่การใช้ตัวภาษาที่ถูกต้องดีงามเป็นแบบอย่างได้ และในการโน้มน้าวชักจูงประชาชนในทางที่ดีงามด้วยเจตนาที่เป็นกุศล แต่อย่างน้อยจะต้องใช้ภาษาสื่อสารให้เขาเข้าใจถูกต้องตรงตามความเป็นจริง

ข้อที่สี่ ให้ความรู้ความคิดใหม่ คือ สามารถเชื่อมโยงข้อมูลความรู้ต่างๆ มาสร้างสรรค์ความคิดหรือความรู้ใหม่ๆ เกิดเป็นความคิดริเริ่มสร้างสรรค์หรือแนวทางที่จะแก้ปัญหา ข้อนี้ก็ คือ การเอาความรู้ที่มีอยู่แล้วนั้นเอง มาเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน สร้างความรู้ในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ใหม่ๆ

ผู้ใดมีปัญหาในด้านการจัดการข่าวสารข้อมูลสี่ประการนี้ ผู้นั้นก็มีความพร้อมในการทำหน้าที่สื่อมวลชน

สี่อย่างนี้ก็เป็นธรรมะในพุทธศาสนานั้นเอง...”

(๓๕/๒๗-๒๘)

“...วิธีปฏิบัติอย่างง่ายๆ เมื่อเสนอข่าวหรือโดยเฉพาะเมื่อเขียนบทความหรือข้อเขียนอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ลองถามคำถาม ๔ ข้อต่อไปนี้กับตัวเอง ว่าเรื่องที่เรารู้อหรือเขียนหรือนำเสนอนี้

๑. เรารู้ชัดเจนแน่ใจตรงตามความจริงและเข้าใจเนื้อหาเรื่องราว โลงตลอดดีหรือไม่?

๒. เราจับประเด็นได้ถูกต้อง หรือมองเห็นจุดของปัญหาแน่นอนหรือว่าคืออะไร

๓. คำความสำนวนทำนองภาษาที่ใช้ดึงมาสื่อความได้ชัดเจนตรงประเด็น และมั่นใจว่าจะได้ผลอย่างที่ต้องการไหม?

๔. ที่เรารู้อหรือเขียนนี้ มีอะไรเสนอที่มีคุณค่าในการแก้ปัญหา หรือให้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ใหม่ๆ บ้างหรือไม่?

สี่ข้อนี้เป็นบทฝึกหัดอย่างดีสำหรับผู้เข้าสู่วงการสื่อสารมวลชน ถ้าตอบได้คะแนนบวกทั้งสี่ข้อ ก็เชื่อได้ว่า หนทางแห่งความเจริญก้าวหน้าในวงการนี้รออยู่แล้วข้างหน้า

ถ้าผู้ทำงานสื่อสารมวลชนมีคุณลักษณะ ๔ อย่างนี้แล้ว ก็มีความพร้อมในการจัดการกับข่าวสารข้อมูล แต่จากนี้ก็อยู่ที่คุณธรรมว่า ในการใช้ปัญญาแตกฉานนั้น เรามีคุณธรรมหรือไม่ และมีเจตนาอย่างไรในการ

ที่จะเอาความสามารถนั้นมาใช้จัดการกับข่าวสารข้อมูล ถ้าสื่อมวลชนมีเจตนาดีบริสุทธิ์ใจ ต้องการจะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคมอย่างแท้จริง เราก็ใช้ความสามารถในการจัดการกับข่าวสารข้อมูลนั้นให้สำเร็จผลตามวัตถุประสงค์ได้...”

(๓๕/๒๕-๓๐)

การศึกษากับนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์

“...ปัญหาของโลกมนุษย์ในปัจจุบันนี้ก็คือ มนุษย์ต่างคนต่างคิด และวางระบบตามความคิดที่แยกส่วนแบบอำนาจพิเศษเฉพาะด้านๆ ของตน ทำให้มีระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบการเมืองการปกครอง เป็นต้น หลายรูปหลายแบบ โดยที่ระบบเหล่านี้ตั้งอยู่บนฐานของทฤษฎีคนละอย่าง และมนุษย์ยิ่งเจริญขึ้น ก็ดูเหมือนว่าระบบและทฤษฎีต่างๆ จะยิ่งแยก เป็นเฉพาะส่วนเฉพาะด้านออกไปๆ และก็ยังไม่ชัดเจนหรือถึงกับไม่คำนึงว่า ทฤษฎีเหล่านั้นได้เข้าถึงธรรมคือความจริงในกฎธรรมชาติหรือไม่

ทฤษฎีก็คือการพยายามที่จะเข้าถึงความจริงที่เรียกสั้นๆ ว่าธรรมนั้น และจากทฤษฎีก็ไปจัดโครงสร้างวางระบบตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นในสังคม แต่ถ้าทฤษฎีไม่เข้าถึงธรรมคือความจริง ระบบที่เขาตั้งบนฐานของทฤษฎีนั้น ก็ไม่สามารถให้ประโยชน์ที่แท้จริงยั่งยืน...”

(๓๔/๓๑)

“...วินัยไม่ใช่เป็นเพียงระเบียบความประพฤติของคนเท่านั้น แต่วินัยหมายถึงระบบการจัดสรรสังคมทั้งหมด การจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ การจัดระเบียบกิจการของสังคม ซึ่งจะให้เป็นอย่างไรก็ต้องมีกติกา มีข้อกำหนดที่ให้หมายรู้ว่าจะดำเนินไปอย่างไร

เพราะฉะนั้น กฎหมายจึงครอบคลุมความเป็นอยู่และการดำเนินกิจการทั้งหมดของสังคมมนุษย์ (ในขอบเขตของประเทศหนึ่งๆ เป็นต้น) กิจการด้านเศรษฐกิจจะดำเนินไปอย่างไร กฎหมายก็เป็นตัวบ่งบอก การปกครองจะดำเนินไปอย่างไร กฎหมายก็เป็นตัวกำหนดการดำเนินชีวิต

ของบุคคลจะมีขอบเขตแค่ไหน คนจะสัมพันธ์กันภายในขอบเขตอย่างไร
กิจการใดจะดำเนินไปอย่างไร กฎหมายก็จะก้าวเข้าไปคุมทั้งหมด ดังนั้น
วิชากฎหมายจึงคุมกิจกรรมทุกอย่างในการดำเนินชีวิต และกิจการทุก
อย่างของสังคม และจึงมีทั้งกฎหมายที่คุมคน คุมความประพฤติของคน
และกฎหมายที่วางระบบกิจการที่ดำเนินการโดยคน คือเรื่องของคนที่อยู่
ในสังคมนี้ กฎหมายคุมหรือครอบคลุมหมด...”

(๓๔/๓๕)

“...การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนาจึงเป็นการ
ปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจาก
การปกครองนั้นมีใช้เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อ
ช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็นหลักประกัน
ของการศึกษา จึงถือเป็นคติได้ว่า การปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการ
ศึกษาและเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น

ในสังคมไทยยุคก่อนๆ จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง
กับผู้ใต้ปกครองจะเป็นแบบอาจารย์กับศิษย์ เช่น เจ้าอาวาสเราเรียกว่า
อาจารย์ อาจารย์คือผู้ที่สอน แนะนำ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้และฝึกฝน
ต่างๆ ดังที่เรายังเรียกเจ้าอาวาส ติดมาถึงปัจจุบันนี้ว่าเป็นอาจารย์ ทั้งๆ ที่
เดี๋ยวนี้ท่านไม่ค่อยได้ทำหน้าที่นั้นแล้ว เพราะสังคมวิปลาสดลัดเคลื่อนไป

ความจริงนั้น การศึกษานั้นแหละครอบคลุมการปกครองอยู่ในตัว
กล่าวคือ ในความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์นั้น เมื่ออาจารย์ผู้สอน
และศิษย์เป็นผู้ได้รับความรู้ อาจารย์ก็กลายเป็นผู้ปกครองโดยมีลูกศิษย์
เป็นผู้ใต้ปกครอง อาจารย์ก็คอยดูแลให้ศิษย์อยู่ในความดีงาม และฝึกฝน

เพื่อความต้งามยิ่งขึ้นไป เข้ากับหลักการที่ว่า การปกครองในความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา และในที่สุดการปกครองก็เป็นเรื่องของการศึกษา ด้วยการศึกษ และเพื่อการศึกษา ดังที่เห็นกันอยู่ว่าอาจารย์ปกครองศิษย์ด้วยการศึกษา ซึ่งเป็นการปกครองในตัวเอง ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ที่มีความเคารพเป็นหลักประกันทำให้มีความเชื่อถือและเชื่อฟังด้วยดี..."

(๓๔/๕๕-๕๕)

"...กฎหมายแม้จะมีความสำคัญ แต่ก็ไม่เพียงพอและไม่เป็นหลักประกันว่าจะทำให้ชีวิตต้งามและสังคมมีสันติสุขได้ โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตย ที่มีและยอมรับความแตกต่างหลากหลายของประชาชน คนจะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยหลักการพื้นฐาน และจิตใจที่เข้ากันได้ เช่น ไม่แบ่งแยกรังเกียจเหยียดฉันท์กันด้วยเรื่องชนชั้น ผิวพรรณ เชื้อชาติ และลัทธิศาสนา มีความเสมอภาค ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน เป็นต้น สังคมจึงจะมีความมั่นคงยั่งยืนอยู่ได้ ฉะนั้น สามัคคีหรือเอกภาพจึงเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำรงรักษาสังคม และจะต้องมีหลักความประพฤติปฏิบัติต่างๆ ที่จะทำให้เกิดความสามัคคี เช่นนั้น การที่สังคมบัญญัติวินัยคือกฎหมายต่างๆ ขึ้นก็เพื่อมาหนุนให้คนดำรงอยู่ในหลักการต่างๆ เหล่านั้น อันจะทำให้สังคมหรือสังคมนั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้วจะได้มีความมั่นคงยั่งยืน และมีสันติสุขตามวัตถุประสงค์..."

(๓๔/๗๓)

“...เพราะฉะนั้น กฎหมายแท้มีหลักอยู่ในใจที่ต้องการรักษาดำรงธรรม (เช่น รักความเป็นธรรม) และรักประโยชน์สุขของสังคม พึงง่ายๆ ก็คือ กลับไปหลักเก่าที่ว่าต้องมีทั้งตัวเจตนา คือเจตจำนง ที่มีเมตตา มีความไม่ปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์และต่อสังคม ตลอดจนมนุษยชาติและมีความรู้แจ้ง คือมีปัญญาที่เข้าถึงความจริง จนกระทั่งถือธรรมเป็นใหญ่ เมื่อไรนักกฎหมายถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เรียกว่า เป็นธรรมาธิปไตย คือถือเอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงามเป็นใหญ่ แต่จะถือธรรมเป็นใหญ่ได้ก็ต้องมีปัญหา รู้ธรรม รู้ว่าอะไรจริง อะไรถูกต้องดีงาม มันพันกันอยู่ในตัว เพราะฉะนั้นอย่างน้อยต้องมี ๒ อย่างนี้ คือ รักธรรมถือธรรมเป็นใหญ่ โดยรู้ด้วยปัญญาและมีเจตนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งจะทำให้มีพื้นฐานที่จะบัญญัติกฎหมายที่ดี เนื่องจากกฎหมายและนิติบัญญัติมีความสำคัญต่อชีวิตและสังคมตลอดจนอารยธรรมของมนุษยชาติเป็นอย่างมากเช่นนี้ และนักกฎหมายหรือผู้ทำหน้าที่นิติบัญญัติจะต้องมีคุณสมบัติที่เข้าถึงธรรมทั้งด้วยปัญญา ด้วยจิตใจ และด้วยพฤติกรรม อีกทั้งต้องมีความสามารถในการจัดตั้งวางระเบียบระบบที่เป็นสมมติเพื่อสื่อธรรมออกมาสู่นิยอย่างได้ผลดี ดังที่กล่าวแล้ว การศึกษาด้านนิติศาสตร์จึงเป็นเรื่องใหญ่ ที่มีขอบข่ายกว้างขวางลึกซึ้งมาก ไม่ใช่เป็นเพียงการเรียนรู้ซากกฎหมายในความหมายตามตัวอักษรเท่านั้น แต่เป็นการศึกษาเพื่อสื่อสัจธรรมในธรรมชาติสู่อารยธรรมของมนุษยชาติทั้งหมด และเพื่อรักษาอารยธรรมของมนุษยชาติให้ดำรงอยู่ในสุญภาพแห่งสัจธรรมของธรรมชาติ ที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์อย่างดีที่สุด ซึ่งต้องการปัญญาที่กว้างขวางยิ่งใหญ่นี้...”

บรรณานุกรม

๑. พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตโต). ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม. สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๓.
๒. พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.
๓. พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตโต). ทางสายกลางของการศึกษาไทย. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐.
๔. พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตโต). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑.
๕. พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตโต). พุทธศาสนากับสังคมไทย. สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๖.
๖. พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตโต). มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย. สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๖.
๗. พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตโต). ลักษณะสังคมพุทธ. สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.
๘. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตโต). กระแสธรรมเพื่อชีวิตและสังคม. กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๓๖.
๙. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตโต). การศึกษาที่สากสบบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2532.
๑๐. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๖.

๑๑. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), ข้อคิดชีวิตทวนกระแส. กองทุนส่งเสริมพุทธธรรม, ๒๕๓๖.
๑๒. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), ทางสายกลางของการศึกษาไทย. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐.
๑๓. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), ทางสายอริสราของการศึกษาไทย. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๔.
๑๔. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑.
๑๕. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), ธรรมกับการศึกษาของไทย. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
๑๖. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑.
๑๗. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี. สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลสีมทอง, ๒๕๓๒.
๑๘. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕.
๑๙. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), มหาวิทยาลัยกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
๒๐. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๒.
๒๑. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตฺโต), ศิลปศาสตร์แนวพุทธ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

๒๒. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๑.
๒๓. พระเทพเวที (ป. อ. ปยุตโต), หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
๒๔. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), การศึกษาเพื่อสันติภาพ. มูลนิธิ พุทธธรรม, ๒๕๓๘.
๒๕. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.
๒๖. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ. มูลนิธิ พุทธธรรม, ๒๕๓๗.
๒๗. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.
๒๘. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), สถานการณ์พุทธศาสนา พลิก หายนะเป็นพัฒนา. ทู่นส่งเสริมพุทธธรรม, ๒๕๓๖.
๒๙. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), สืบสานวัฒนธรรมไทย บนฐาน แห่งการศึกษาที่แท้. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.
๓๐. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), อุดมธรรมนำจิตสำนึกของสังคม ไทย. มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.
๓๑. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), แฉกข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูป การศึกษา. กรมวิชาการ, ๒๕๔๑.
๓๒. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือ การศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

๓๓. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). ถึงเวลาหรือปรับระบบพัฒนาคน
กันใหม่. คณะครูและผู้ปกครองโรงเรียนรุ่งอรุณ พิมพ์เป็นธรรมทาน.
๒๕๕๑.
๓๔. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). นิตยาสัตร์แนวพุทธ. มูลนิธิพุทธ-
ธรรม, ๒๕๕๑.
๓๕. สมาคมนักข่าว, มุมมองสองปราชญ์. พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)
นิธิ เอียวศรีวงศ์. สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๗.

ประวัติ

ของ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) นามเดิม ประยูร นามสกุล อารยางกูร เกิดเมื่อ ๑๒ มกราคม ๒๔๘๑ ที่อำเภอศรีประจันต์ จังหวัด สุพรรณบุรี บรรพชาเมื่อ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๔ สอบเปรียญธรรม ๙ ประโยคได้ขณะยังเป็นสามเณร จึงได้รับการอุปสมบทในพระบรม- ราชานุเคราะห์เป็นนาคหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๐๔ สอบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยม อันดับ ๑) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ ๒๕๐๕ และสอบได้ วิชาชุดครู พ.ม. เมื่อ ๒๕๐๖

ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันการศึกษา ๑๐ สถาบัน ดังนี้

- ๑) พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕
- ๒) ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาศรีธรรม) จาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๔
- ๓) ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาลัทธิสัทธรรมและการสอน) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๔
- ๔) ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์-การสอน) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๐
- ๕) อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์- มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๑

- ๖) ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขามหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๓๑
 - ๗) การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. ๒๕๓๓
 - ๘) ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๓๖
 - ๙) ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. ๒๕๓๗
 - ๑๐) ตรีปิฎกการจารยบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากนวนาสันตมหายาวรรูปิหาร ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๓๘
 - ๑๑) อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๓๘
- เคยดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการมหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๗
 และเป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๙
 ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทีก อ.สามพราน จ.นครปฐม

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาในการฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์

- พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว
สำหรับงานนิพนธ์พุทธธรรม จาก มูลนิธิ
ธนาคารกรุงเทพ
- พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับพระราชทานโล่รางวัล “มหิตลวราวุธ”
- พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ใน
วาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ “สังข์เงิน” สาขา
เผยแผ่พระพุทธศาสนา
- พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จาก
องค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace
Education)
- พ.ศ. ๒๕๓๘ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศ
เชิดชูเกียรติเป็น “ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม”

สมณศักดิ์

- พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระ-
ราชาคณะชั้นสามัญที่ พระศรีวิสุทธิโมลี
- พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น
พระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชวรมุนี
- พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น
พระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพเวที

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น
 พระราชาคณะชั้นธรรมที่ **พระธรรมปิฎก
 อุดฺธญาณนายก ปาพจนดิลกนิวิฐฺ ตรีปิฎก-
 บัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี**

งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมปิฎกปรากฏในหลาย
 ลักษณะ ทั้งในด้านการสอน การบรรยาย การปาฐกถา การอภิปราย
 แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการแสดงพระธรรมเทศนา ท่านได้รับ
 อาราธนาไปสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนา ณ มหาวิทยาลัยชั้นนำ
 ในต่างประเทศหลายครั้ง อาทิ University Museum, University of
 Pennsylvania ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ Swarthmore College, Pennsylvania
 ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ และ Harvard University ใน พ.ศ. ๒๕๒๙ และเป็น
 พระสงฆ์ไทยที่ได้รับการระบุอาราธนาแสดงปาฐกถาในที่ประชุมนานาชาติ
 ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศหลายครั้ง เช่น ปาฐกถาในการ
 ประชุม The International Conference on Higher Education and the
 Promotion of Peace เรื่อง Buddhism and Peace ซึ่งจัดขึ้นที่โรงแรมเอเชีย
 กรุงเทพฯ เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๒๙ บรรยายในการประชุม Buddhistic
 Knowledge Exchange Programme in Honour of His Majesty the King of
 Thailand เรื่อง Identity of Buddhism ซึ่งจัดโดยองค์การพุทธศาสนิก-
 สัมพันธ์แห่งโลก (พสล.) เมื่อ ๙ พฤษภาคม ๒๕๓๐ ปาฐกถาในการประชุม
 The Sixth Asian Workshop on Child and Adolescent Development เรื่อง
 Influence of Western & Asian Thought on Human Culture Development
 เมื่อ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๓ ได้รับนิมนต์ให้จัดทำสารบรรยายสำคัญ เรื่อง

A Buddhist Solution for the Twenty-first Century ในการประชุม
สภาศาสนาโลก (Parliament of the World's Religions) ณ นครชิคาโก
สหรัฐอเมริกา เมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๓๖

งานนิพนธ์ของพระธรรมปิฎก ในลักษณะตำรา เอกสารทาง
วิชาการและหนังสืออธิบายธรรมต่างๆ ไป เป็นที่รู้จักแพร่หลายในวงวิชาการ
มีจำนวนมากกว่า ๒๒๘ เรื่อง เช่น พุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ :
ฉบับประมวลธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์
ธรรมานุชีวิต การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก การศึกษา
ที่สากสบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย Thai Buddhism in the Buddhist World
ทางสายอิสราของการศึกษาไทย Buddhist Economics พุทธศาสนา
ในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ นิติตาสตร์แนวพุทธ เป็นต้น

นอกจากนั้น พระธรรมปิฎกได้รับนิมนต์เป็นที่ปรึกษาของ
มหาวิทยาลัยมหิดลในการสร้างพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์สำเร็จ
สมบูรณ์เป็นฉบับแรกของโลก ทำให้การศึกษาค้นคว้าหลักคำสอนของ
พระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และถูกต้องแม่นยำ

ประวัติกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ความเป็นมา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา รูปแรกของโลก ที่รับการถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การ ศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ บรรทัดฐานสำคัญในการพิจารณา ตัดสินเพื่อมอบรางวัลยูเนสโก กำหนดว่าผู้ใดสมควรแก่รางวัล ผู้นั้นต้อง เป็นบุคคลระดับนานาชาติยอมรับต่อผลงาน สามารถโน้มน้าวมนธรรม ของคนสู่สันติภาพ สำหรับในประเทศไทย ชาวพุทธผู้รักการศึกษา ย่อมตระหนักถึงคุณค่างานนิพนธ์ของท่าน เช่นเดียวกับบอญโมทนา ด้วยความเลื่อมใสต่อวัตรปฏิบัติ เกิดทัศนคติที่ดีในพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทั้งหลาย ซึ่งสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช- สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงแสดงมุทิตาจิตผ่านพระนิพนธ์ มีความ บางตอนว่า

“ท่านได้เป็นให้ทั้งชื่อเสียงเกียรติยศของชาติไทย เป็นให้ทั้ง สายลมเย็น ยาหอม และน้ำปรุงจรรจง ในยามเป็นที่ปรารถนา เชื่อ ด้วยจริงใจ ว่าท่านเจ้าคุณจะสามารถเป็นเกลือกที่รักษาความเค็มไว้ได้ อย่างดีตลอดไป โดยมีพลังประทับประคองที่สำคัญนักหนา คือ ความศรัทธาตั้งมั่นด้วยกตัญญูตถเวทิตาธรรมต่อพระพุทธศาสนา”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงเจตนารมณ์อย่างชัดเจน มาแต่แรกเมื่อทราบว่าได้รับการถวายรางวัลเป็นเงิน ๖๒๕,๐๐๐ บาท

(หกแสนสองหมื่นห้าพันบาทถ้วน) ก็ขอมอบให้กระทรวงศึกษาธิการนำไปใช้เป็นทุนประเดิม เพื่อส่งเสริมการศึกษาและประยุกต์การใช้พุทธธรรมในการแสวงสันติสุขและสร้างสันติภาพ เมื่อท่านรับการถวายรางวัลแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงเห็นสมควรสืบสานเจตนารมณ์ จึงกราบทูลสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เพื่ออาราธนาทรงเป็นประธานกิตติมศักดิ์ พร้อมอาราธนาพระมหาเถระและพระเถระเป็นคณะกรรมการอุปถัมภ์ โดยมีพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เป็นกรรมการด้วยรูปหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการมีคำสั่งที่ ๖๗๘/๒๕๓๘ แต่งตั้งคณะกรรมการกองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ (ป.อ. ปยุตโต) มีฝ่ายบรรพชิตเป็นคณะกรรมการอุปถัมภ์ประกอบด้วย สมเด็จพระราชาคณะ และพระราชาคณะ ส่วนคฤหัสถ์ เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษา มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นรองประธาน ผู้บริหารระดับกรม และผู้ทรงคุณวุฒิในราชการกับภาคเอกชน เป็นกรรมการ สำหรับคณะกรรมการดำเนินงานนั้น ดร.นิเชต สุนทรพิทักษ์ วุฒิสมาชิกรัฐสภา อดีตเลขาธิการสถาบันราชภัฏ เป็นประธานคณะกรรมการดำเนินงาน

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อสืบสานแนวคิดและแนวทางของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ในการศึกษาและประยุกต์ใช้พุทธธรรมในกระบวนการจัดการศึกษา ตลอดจนในการแก้ปัญหาและพัฒนาประเทศ

๒. เพื่อเป็นองค์กรในการระดมทุน ส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา และประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการจัดการศึกษา ตลอดจนในการแก้ปัญหาและพัฒนาประเทศ ทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม

๓. เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายในการศึกษา เผยแพร่และรณรงค์ ให้ประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการฟื้นฟูและพัฒนาคุณภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและธรรมชาติทั้งในประเทศไทยและนานาชาติ

การดำเนินงานและผลงาน

อาศัยแรงศรัทธาต่อพระศาสนาและมุ่งบำเพ็ญกิจกรณิทางการศึกษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ แม้ทุนรอนจะมีจำกัดตั้งอาศัยดอกผลจากเงินทุนประเดิมกองทุนฯ กับเงินศรัทธาบริจาคที่พุทธศาสนิกชนร่วมกันทอดผ้าป่าถวายพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ณ พุทธมณฑลครั้งหนึ่ง กระนั้น เมื่อประกอบด้วยแรงศรัทธาของคณะกรรมการที่ทำงานอุทิศโดยไม่รับค่าตอบแทนใด ผนึกประสานกับผู้มีจิตศรัทธาท่านอื่นๆ ถือการร่วมงานเป็นกุศล จึงสามารถผลักดันการจัดประชุมทางวิชาการ การเผยแพร่เอกสาร การสนับสนุนการวิจัย การพิจารณาออบรางวัลเชิดชูคนดี และการสร้างสื่อเพื่อการศึกษาผลงานพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) การดำเนินงานดังนี้เพื่อสามารถร่วมอุทิศส่วนคุณูปการแก่เพื่อนมนุษย์ การพระศาสนาและการศึกษา

อนึ่งเพื่อเป็นการสังสมบารมีของแต่ละท่าน ด้วยแรงกาย ใจ สติปัญญาที่ดี ด้วยทรัพย์ที่ดี อีกทั้งพิจารณาดีแล้วว่าการอุทิศนั้น ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น กองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พร้อมจะน้อมรับจิตศรัทธานั้น

อนึ่ง เพื่อให้การบำเพ็ญจาคะและบริจาคถึงพร้อมบริบูรณ์ ไม่มีผู้ใดแอบอ้างแสวงประโยชน์โดยมิชอบ ขอท่านผู้มีจิตศรัทธา

โปรดจําแนก “กองทุนฯ” ที่ถูกต้อง และกองทุนฯจะไม่จัดส่งบุคคล
ออกเรียไร เว้นแต่กรณีเ้าาจจะมอบเอกสารเพื่อความสะดวกในการ
แสดงความจํานงร่วมกุศล ส่วนการบริจาคขอได้โปรดติดต่อโดยตรง
ณ ที่ตั้งกองทุนการศึกษาพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

กองทุนการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ

กระทรวงศึกษาธิการ

ถนนราชดำเนินนอก

เขตดุสิต

กทม. ๑๐๓๐๐

โทร. (๐๒) ๒๖๘๕๒๗๗

โทรสาร ๒๘๑-๗๘๑๕

คณะบรรณาธิการ

ที่ปรึกษา

พระครูปลัดปิฎกวัฒน์

อธิบดีกรมวิชาการ (นายพยุ่งศักดิ์ จันทรสรินทร์)

นายกสภาฯ กระจายวงศ์

กรรมการ

นายกิตติพงษ์ ร่องเดช

นางสาวจิตราภา กุลชลบุตร

นางเทพี วรรณศิริ

นายธรรมเกียรติ กันเกรา

นางสาววันิดา เจนการกิจ

นางวันเพ็ญ สุทธากาศ

นายวินัย รอดจ่าย

นางศรีวิการ์ เมฆธวัชชัยกุล

นางสาวอุบลวรรณ เกิดธีระพงศ์

ออกแบบปก

นายทวีพร ทองคำใบ

๑ ไตรปิฎกนั้นยิ่งฟ้า
ธรรมปิฎกพระมหัศจรรย์
แท่งตลอดยอดธรรมชั้น
ฟ้าสังคราโลกแห่ง

ไอศวรรย์
แจ่มแจ้ง
แปดหมื่นสี่พัน
ตนแล้งทิภพวัญ

๒ สยามวิเศษเน้นบดิน
โลกบ่งแจ้งคนดี
ธรรมปิฎกคิสดิวิ
อมตะเลอโลกไซริ

นบุณย์มณี
เทพให้
พุทธทิพย์ธรรมแล
สถิตย์ซึ่งสยามขวัญ

อังคาร กัลยาณพงศ์